

[Διδασκαλία - Εκπαίδευση]

Ενδογλωσσική Μετάφραση

Από τα Αρχαία στα Νέα Ελληνικά

FRIEDRICH SCHLEIERMACHER «Μεταφραστικές μέθοδοι»

- BRUNO GENTILI «Μεταφράζοντας ποίηση»
- J.-R. LADMIRAL «Η μετάφραση: των κλασικών κειμένων;»
- Δ.Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ «Θέματα και προβλήματα ενδογλωσσικής μετάφρασης στην εκπαίδευση»
- FRANCO MONTANARI «Μεταφράζοντας από τα ελληνικά στα ελληνικά»
- FRIEDRICH SCHLEIERMACHER «Μεταφραστικές μέθοδοι»
- M. SNELL-HORNBY «Οι μεταφραστικές σπουδές ως ανεξάρτητος επιστημονικός κλάδος»

(μτφρ. Ηλίας Τσιριγκάκης)

[Η πραγματεία «Σχετικά με τις διαφορετικές μεθόδους μετάφρασης» εκφωνήθηκε από τον Schleiermacher την 24η Ιουνίου 1813 στη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών στο Βερολίνο. Ανατυπώνεται από την έκδοση: *Friedrich Schleiermacher's sammtliche Werke, Dritte Abteilung: Zur Philosophie*, τ.2, Βερολίνο 1838, σ.207-245]

Ο συγγραφέας διακρίνει τη διερμηνεία από τη μετάφραση και εστιάζει το ενδιαφέρον του στον ρόλο του μεταφραστή, που λειτουργεί ως διαμεσολαβητής ανάμεσα στον ομιλητή της δικής του γλώσσας και σε ένα συγγραφέα που έχει γράψει σε άλλη γλώσσα ή/και σε άλλη εποχή: χρέος του είναι να φέρει αυτά τα δύο πρόσωπα τόσο κοντά όσο βρίσκονταν ο μεταφραζόμενος συγγραφέας με τον αναγνώστη στον οποίο απευθύνονταν εκεί και τότε; ή μήπως χρέος του είναι απλώς να μεταδώσει στον δικό του αναγνώστη την απόλαυση που ο ίδιος παίρνει από το μεταφραζόμενο κείμενο, με όλο τον μόχθο που συνεπάγεται η κατανόηση των μη οικείων στοιχείων που ασφαλώς εμπεριέχονται σε αυτό; Πέρα από αυτό το δίλημμα μένει πάντα το ερώτημα: αν ο αναγνώστης της μετάφρασης πρέπει να κατανοήσει τόσο το πνεύμα της μεταφραζόμενης γλώσσας όσο και την ιδιαίτερη σφραγίδα που έχει θέσει σε αυτήν ο μεταφραζόμενος συγγραφέας, και αν το μοναδικό μέσο γι' αυτό είναι η δική του γλώσσα (η μεταφραστική), μήπως τελικά ο μεταφραστής αναλαμβάνει ένα έργο που είναι αδύνατο να έχει το ποθητό αποτέλεσμα; Ο Schleiermacher θεωρεί ότι δύο μέθοδοι μπορούν να υποδείξουν έξοδο από αυτόν τον φαύλο κύκλο: η "παράφραση" και η "δημιουργική διασκευή" ή "μίμηση". Ο πραγματικός Μεταφραστής αναγνωρίζει ότι ο δικός του αναγνώστης και ο μεταφραζόμενος συγγραφέας δεν έχουν τίποτα κοινό και πρέπει ο ίδιος να τους φέρει κοντά, έτσι ώστε ο πρώτος, χωρίς να εγκαταλείψει τη μητρική του γλώσσα, να προσεγγίσει όσο το δυνατόν περισσότερο και ορθότερα τη γλώσσα του δεύτερου. Η επίτευξη αυτού του στόχου μπορεί να γίνει με δύο μεθόδους, τελείως διαφορετικές μεταξύ τους, που δεν μπορούν να συνδυαστούν.

Το γεγονός ότι ένας λόγος μεταφέρεται από μια γλώσσα σε μια άλλη είναι πολύ συχνό και εμφανίζεται υπό ποικίλες μορφές: όταν από τη μια πλευρά μπορούν με αυτόν τον τρόπο να έρθουν σε επαφή άνθρωποι τους οποίους αρχικά χώριζε μια απόσταση ίση περίπου με τη διάμετρο της γης· όταν μπορούν να εγκλωπωθούν σε

μια γλώσσα τα έργα μιας άλλης, η οποία είναι νεκρή εδώ και πολλούς αιώνες. Και από την άλλη πλευρά δεν χρειάζεται ούτε καν να υπερβούμε τα όρια μιας γλώσσας, για να συναντήσουμε το ίδιο φαινόμενο. Δεν είναι μόνον οι διάλεκτοι των διαφορετικών φυλών ενός λαού και τα διαφορετικά στάδια εξέλιξης της ίδιας γλώσσας ή ενός ιδιώματος σε διαφορετικούς αιώνες που αποτελούν υπό μια στενότερη έννοια διαφορετικές γλώσσες, με αποτέλεσμα να απαιτείται συχνά εξ ολοκλήρου η μεσολάβηση διερμηνείας για την κατανόησή τους. Ενδέχεται κάποιιοι άνθρωποι να ζουν την ίδια εποχή και να μην χρησιμοποιούν διαφορετικές διαλέκτους, αλλά να προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Αυτοί λόγω του διαφορετικού περιγυρού τους δεν έχουν στενές σχέσεις και διαφέρουν πολύ μεταξύ τους ως προς το μορφωτικό επίπεδο, με αποτέλεσμα συχνά να μπορούν να συνεννοηθούν μόνο χάρη σε μια τέτοια διαμεσολάβηση. Δεν έχουμε άραγε όλοι μας βρεθεί στην ανάγκη να μεταφράσουμε πρώτα τον λόγο κάποιου άλλου, λόγο ο οποίος ταυτίζεται με τον δικό μας, αλλά είναι διαφορετικού τύπου από εννοιολογική ή συναισθηματική άποψη; Αυτό συμβαίνει, όταν αισθανόμαστε ότι οι ίδιες φράσεις θα είχαν στο στόμα μας ένα εντελώς διαφορετικό νόημα ή τουλάχιστον μια ισχυρότερη ή ασθενέστερη φόρτιση σε σύγκριση με τον δικό του και ότι, αν επιθυμούσαμε να διατυπώσουμε αυτό που εννοεί θα χρησιμοποιούσαμε με τον δικό μας τρόπο εντελώς διαφορετικές λέξεις και φράσεις. Καθώς προσδιορίζουμε, λοιπόν, ακριβέστερα αυτό το αίσθημα και το μετατρέπουμε σε συλλογισμό, αποδεικνύεται ότι μεταφράζουμε. Ακόμη και τους δικούς μας λόγους πρέπει ορισμένες φορές μετά από καιρό να μεταφράσουμε, αν θέλουμε να μας γίνουν και πάλι οικείοι. Και αυτή η ικανότητα δεν χρησιμοποιείται μόνο για να μεταφραστεί σε ξένο έδαφος τα επιτεύγματα μιας γλώσσας στον χώρο των επιστημών και της λογοτεχνίας και για να διευρύνει κατ' αυτόν τον τρόπο το φάσμα της επιρροής αυτών των πνευματικών δημιουργημάτων. Χρησιμοποιείται επίσης στις επαγγελματικές συναλλαγές μεταξύ διαφορετικών λαών, στις διπλωματικές επαφές μεταξύ ανεξάρτητων κυβερνήσεων, επαφές κατά τις οποίες μερικοί συνηθίζουν να μιλούν μόνο στη δική τους γλώσσα, εφόσον επιθυμούν να σεβαστούν τους όρους της ισοτιμίας, χωρίς να καταφύγουν σε μια νεκρή γλώσσα.

Φυσικά στο προκείμενο μελέτημά μας δεν επιθυμούμε να συμπεριλάβουμε όλα όσα εμπεριέχονται σε αυτό το ευρύ φάσμα. Όποτε υποχρεωνόμαστε να μεταφράζουμε, ακόμη και στο εσωτερικό της δικής μας γλώσσας και διαλέκτου, πρόκειται για μια λίγο-πολύ στιγμιαία ψυχική αναγκαιότητα, η επίδραση της οποίας εντοπίζεται τόσο πολύ σε μια δεδομένη στιγμή, ώστε δεν απαιτεί άλλη καθοδήγηση πέρα από την καθοδήγηση του συναισθήματος. Και αν πρέπει να διατυπωθούν σχετικοί κανόνες, θα μπορούσαν να έχουν μόνο μια τέτοια μορφή, ούτως ώστε ο άνθρωπος ακολουθώντας τους να αποκτά μια καθαρά ηθική στάση και το πνεύμα του να παραμένει ανοιχτό και για τα λιγότερο συναφή θέματα.

Ας κάνουμε αυτόν τον διαχωρισμό και ας επικεντρωθούμε πρώτα στη μετάφραση από μια ξένη γλώσσα στη δική μας. Έτσι και εδώ μπορούμε να διακρίνουμε δύο διαφορετικούς τομείς. (Οι τομείς αυτοί δεν είναι βέβαια καθορισμένοι επακριβώς, κάτι που εξάλλου δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί, αλλά μόνο με μεταβλητά όρια. Είναι, ωστόσο, αρκετά σαφείς, αν κάποιος εντοπίσει τις ακραίες μορφές τους.) Ο διερμηνέας, δηλαδή, εργάζεται στον χώρο της επαγγελματικής ζωής, ενώ ο πραγματικός μεταφραστής κυρίως στον χώρο της επιστήμης και της τέχνης. Αν κάποιος θεωρεί αυτή την ερμηνεία των λέξεων αυθαίρετη, διότι πιστεύει ότι η διερμηνεία είναι συνήθως προφορική, ενώ η μετάφραση γραπτή, ας τη δικαιολογήσει ως μια διευκόλυνση για την προκειμένη περίπτωση και πολύ περισσότερο τη στιγμή που οι δύο ορισμοί δεν απέχουν και τόσο πολύ μεταξύ τους. Στον χώρο της τέχνης και της επιστήμης προσιδιάζει η γραφή· μόνο χάρη σε αυτήν παγιώνονται τα έργα τους. Και η διερμηνεία, εξάλλου, επιστημονικών και καλλιτεχνικών έργων από στόμα σε στόμα θα ήταν τόσο άσκοπη, ώστε να φαντάζει εντελώς αδύνατη. Για τις επαγγελματικές αντίθετα συναλλαγές η γραφή αποτελεί απλώς ένα μηχανικό μέσο. Η προφορική διαπραγμάτευση έχει εδώ πρωταρχική σημασία, και οποιαδήποτε γραπτή διερμηνεία πρέπει στην ουσία να θεωρείται καταγραφή μιας προφορικής.

Ο τομέας αυτός συνδέεται στενά με δύο άλλους, οι οποίοι είναι παρεμφερείς ως προς το πνεύμα και τη μορφή, αλλά εξαιτίας της ποικιλομορφίας των αντικειμένων που περιλαμβάνουν αποτελούν ενδιάμεσες βαθμίδες: ο ένας προς τον χώρο της τέχνης και ο άλλος προς τον χώρο της επιστήμης. Ειδικότερα κάθε

διαπραγμάτευση στην οποία εμπλέκεται η διερμηνεία αποτελεί από τη μια πλευρά ένα γεγονός η εξέλιξη του οποίου αποδίδεται σε δύο διαφορετικές γλώσσες. Αλλά και η μετάφραση καθαρά αφηγηματικών ή περιγραφικών κειμένων, η οποία κατά συνέπεια μεταφέρει σε μια άλλη γλώσσα την εξέλιξη του γεγονότος που περιγράφηκε, μπορεί να εμπεριέχει πολλά από τα στοιχεία της εργασίας του διερμηνέα. Όσο λιγότερο προβάλλει στο πρωτότυπο ο ίδιος ο συγγραφέας, όσο περισσότερο αυτός δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά μόνο το όργανο που συνθέτει το αντικείμενο και ακολουθεί την τάξη του χώρου και του χρόνου, τόσο περισσότερο η μεταγραφή εγγίζει την απλή διερμηνεία. Ως εκ τούτου ο μεταφραστής άρθρων εφημερίδων και συνηθισμένων ταξιδιωτικών περιγραφών προσομοιάζει με τον διερμηνέα, και θα ήταν γελοίο η εργασία του να εγείρει μεγαλύτερες αξιώσεις και ο ίδιος να επιθυμεί να παρουσιάζεται ως καλλιτέχνης. Αντίθετα, όσο περισσότερο επικρατεί στην παρουσίαση ο ιδιότυπος τρόπος του συγγραφέα να βλέπει και να συνδέει τα πράγματα, όσο περισσότερο ο μεταφραστής ακολουθεί μια συγκεκριμένη τάξη, η οποία επιλέχθηκε ελεύθερα ή καθορίστηκε από τις εντυπώσεις, τόσο περισσότερο η εργασία του εισέρχεται στον υψηλότερο χώρο της τέχνης· τότε ο μεταφραστής πρέπει να επιστρατεύσει για την εργασία του άλλες δυνάμεις και δεξιότητες και να είναι υπό μια άλλη έννοια περισσότερο εξοικειωμένος με τον συγγραφέα που μεταφράζει και τη γλώσσα του σε σύγκριση με τον διερμηνέα. Από την άλλη πλευρά κάθε διαπραγμάτευση στην οποία χρησιμοποιείται η διερμηνεία αποτελεί κατά κανόνα την εξακρίβωση μιας ιδιαίτερης περίπτωσης βάσει συγκεκριμένων νομικών συνθηκών. Η διερμηνεία γίνεται μόνο για τους εμπλεκόμενους, οι οποίοι γνωρίζουν επαρκώς αυτές τις συνθήκες, και οι εκφράσεις είναι καθορισμένες κατά τον ίδιο τρόπο και στις δύο γλώσσες, είτε νομικά είτε από τη χρήση και από αμοιβαίες εξηγήσεις. Αλλά, αν και οι διαπραγματεύσεις αυτές είναι παρόμοιες με τις προηγούμενες, κάτι διαφορετικό ισχύει για τις διαπραγματεύσεις μέσω των οποίων καθορίζονται καινούργιες νομικές συνθήκες. Όσο λιγότερο αυτές μπορεί να θεωρηθούν ως κάτι ιδιαίτερο στο γενικότερο πλαίσιο το οποίο είναι αρκετά γνωστό, τόσο μεγαλύτερη επιστημονική γνώση και ικανότητα εκτίμησης απαιτεί η σύνταξη τους και τόσο καλύτερη γνώση της γλώσσας και του ζητήματος θα χρειαστεί και ο μεταφραστής για την εργασία του. Σε αυτήν τη διπλή κλίμακα, λοιπόν, ο μεταφραστής υψώνεται διαρκώς πάνω από τον διερμηνέα, έως τον καταλληλότερο γι' αυτόν χώρο, δηλαδή τα πνευματικά έργα της τέχνης και της επιστήμης. Σε αυτόν τον χώρο το σημαντικότερο είναι από τη μια πλευρά η ελεύθερη, ιδιότυπη συνδυαστική ικανότητα του συγγραφέα και από την άλλη το πνεύμα της γλώσσας στο οποίο υπάγεται το σύστημα των αντιλήψεων και της σκιαγράφησης των ψυχικών διαθέσεων. Το αντικείμενο δεν κυριαρχεί πλέον κατά κανένα τρόπο, αλλά αυτό το ίδιο κυριαρχείται από τη σκέψη και το συναίσθημα· συχνά πλάθεται για πρώτη φορά από τον λόγο και αναγκαστικά συνυπάρχει με αυτόν.

Σε τι όμως έγκειται αυτή η σημαντική διαφορά την οποία αντιλαμβάνεται ο καθένας στα σημεία επαφής, είναι, ωστόσο, ιδιαίτερα οφθαλμοφανής στις ακραίες μορφές της; Στην επαγγελματική ζωή ασχολείται κανείς κατά κύριο λόγο με χειροπιαστά αντικείμενα τα οποία τουλάχιστον είναι κατά το δυνατόν επακριβώς καθορισμένα. Όλες οι διαπραγματεύσεις έχουν κατά κάποιο τρόπο έναν αριθμητικό ή γεωμετρικό χαρακτήρα, οι αριθμοί και τα μέτρα λειτουργούν βοηθητικά. Και ακόμη και σε έννοιες οι οποίες, κατά την έκφραση των παλαιότερων, εμπεριέχουν την πρόσθεση ή την αφαίρεση και αποδίδονται από μια κλιμακωτή ακολουθία λέξεων, που στην καθημερινή ζωή υπολόγιζαν κατά αόριστο τρόπο το πλεόνασμα ή το έλλειμμα, διαμορφώθηκε από τον νόμο και τη συνήθεια μια σταθερή χρήση των επιμέρους λέξεων. Αν λοιπόν ο ομιλητής, χωρίς να έχει την πρόθεση να εξαπατήσει, πλάθει λανθάνουσες ασάφειες ή σφάλει από απερισκεψία, είναι κατανοητός σε κάποιον που γνωρίζει το ζήτημα και τη γλώσσα, και σε κάθε περίπτωση παρουσιάζονται μόνο ασήμαντες διαφορές στη χρήση της γλώσσας. Κατά παρόμοιο τρόπο σπάνια μπορεί να υπάρξει αμφιβολία η οποία δεν θα ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστεί άμεσα σχετικά με την αντιστοιχία μιας έκφρασης σε μια άλλη γλώσσα. Ως εκ τούτου η μεταγλώττιση σε αυτόν τον χώρο αποτελεί μια σχεδόν μηχανική εργασία την οποία μπορεί να εκτελέσει όποιος γνωρίζει ικανοποιητικά και τις δύο γλώσσες και κατά την οποία, εφόσον αποφεύγεται ένα οφθαλμοφανές λάθος, υπάρχει μικρή διαφορά μεταξύ της καλύτερης και της χειρότερης εκδοχής της. Όταν, όμως, πρέπει να μεταφραστούν τα δημιουργήματα της τέχνης και της επιστήμης, λαμβάνονται υπόψη δύο ζητούμενα και έτσι η σχέση μεταβάλλεται ριζικά. Ας θεωρήσουμε, δηλαδή, ότι σε κάθε φράση της μιας γλώσσας αντιστοιχούσε μια φράση της άλλης και απέδιδε την ίδια έννοια με το ίδιο εύρος και ότι οι κλίσεις τους παρουσίαζαν την ίδια σχέση και τα συνδυαστικά στοιχεία

τους ταυτίζονταν, ούτως ώστε οι γλώσσες να διέφεραν στην ουσία μόνο από ακουστική άποψη. Τότε και στον χώρο της τέχνης και της επιστήμης κάθε μετάφραση, στον βαθμό που πρέπει να μεταδώσει μόνο τη γνώση του περιεχομένου ενός λόγου ή ενός κειμένου, θα ήταν τόσο μηχανική, όσο και η μεταγλώττιση στην επαγγελματική ζωή. Και με εξαίρεση την επίδραση που ασκούν ο τόνος και ο επιτονισμός, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι σε κάθε μετάφραση ο ξένος αναγνώστης βρίσκεται στην ίδια θέση με τον εντόπιο έναντι του συγγραφέα και του έργου του. Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει με όλες τις γλώσσες μεταξύ των οποίων δεν υπάρχει τόσο στενή συγγένεια και μπορούν να θεωρηθούν σχεδόν αποκλειστικά ως διαφορετικές διάλεκτοι και οι οποίες διαφέρουν πολύ μεταξύ τους ως προς την προέλευση και τον χρόνο· ακόμη περισσότερο, όταν μια λέξη της μιας γλώσσας δεν αντιστοιχεί σε μια μοναδική λέξη της άλλης γλώσσας, κανένα κλιτικό σύστημα της μιας δεν περιλαμβάνει ακριβώς την ίδια ποικιλία σχέσεων σε σύγκριση με κάποιο κλιτικό σύστημα της άλλης. Εφόσον αυτό το άλογο χαρακτηριστικό, για να το ονομάσω έτσι, επηρεάζει όλα τα στοιχεία των δύο γλωσσών, πρέπει σίγουρα να απαντά και στο πεδίο της επικοινωνίας μεταξύ των πολιτών. Είναι, ωστόσο, προφανές ότι στο σημείο αυτό αποτυπώνεται ακόμη λιγότερο και δεν έχει σχεδόν καμία επιρροή. Όλες οι λέξεις οι οποίες μπορεί να σχετίζονται με τον άλογο αυτόν χαρακτήρα και οι οποίες αποδίδουν αντικείμενα και δραστηριότητες είναι ταυτόχρονα κατοχυρωμένες και, αν βέβαια η κενή ακριβόλογη σχολαστικότητα επιδίωκε να αντικρούσει μια ενδεχόμενη άνιση εκτίμηση των φράσεων, το ζήτημα εξισορροπείται απόλυτα από μόνο του. Εντελώς διαφορετική είναι η κατάσταση στην περιοχή που ανήκει στην τέχνη και την επιστήμη και γενικά οπουδήποτε δεν κυριαρχεί το αντικείμενο, αλλά πολύ περισσότερο η σκέψη, η οποία είναι ένα και το αυτό με τον λόγο, και όπου η λέξη απαντά μόνο ως το αυθαίρετο ενδεχομένως, αλλά σταθερά καθορισμένο σύμβολο του αντικειμένου. Πόσο εξαιρετικά δύσκολη και περίπλοκη καθίσταται στην περίπτωση αυτή η εργασία! Πόσο ακριβή γνώση και εποπτεία των δύο γλωσσών προϋποθέτει! Και πόσο συχνά βάσει της κοινής πεποίθησης ότι δεν είναι δυνατόν να βρεθεί μια ισοδύναμη έκφραση αυτοί που γνωρίζουν το θέμα και κατέχουν τη γλώσσα αποκλίνουν σημαντικά μεταξύ τους στην προσπάθειά τους να εντοπίσουν ποια φράση είναι η αμέσως κοντινότερη. Αυτό ισχύει παρομοίως για τις εναργείς παραστατικές εκφράσεις των ποιητικών έργων όσο και για τις αφηρημένες εκφράσεις της ανώτερης επιστήμης οι οποίες περιγράφουν το ουσιοδέστερο και γενικότερο πυρήνα των πραγμάτων.

Το δεύτερο, όμως, σημείο, εξαιτίας του οποίου η πραγματική μετάφραση αποτελεί μια εντελώς διαφορετική εργασία από την απλή διερμηνεία, είναι το εξής. Ορισμένες φορές ο λόγος δεν δεσμεύεται απόλυτα από χειροπιαστά αντικείμενα ή εξωτερικά γεγονότα, τα οποία οφείλει μόνο να εκφράσει· ο ομιλητής σκέφτεται περισσότερο ή λιγότερο αυτόνομα, επιθυμεί, δηλαδή, να εκφράσει τον εαυτό του. Τότε η σχέση του ομιλητή με τη γλώσσα είναι διττή, και ο λόγος του μπορεί να γίνει ορθά κατανοητός, στον βαθμό που αυτή η σχέση θα γίνει ορθά αντιληπτή. Κάθε άνθρωπος βρίσκεται από τη μια πλευρά υπό την εξουσία της γλώσσας την οποία ομιλεί. Αυτός και όλη του η σκέψη αποτελούν δημιουργήματα της ίδιας της γλώσσας. Δεν μπορεί να σκεφτεί με πλήρη σαφήνεια κάτι που θα υπερέβαινε τα όριά της. Η γλώσσα προδιαγράφει τη μορφή των εννοιών του, το είδος και τα όρια των δυνατών συνδυασμών τους □ η γλώσσα στο περιβάλλον της οποίας γεννήθηκε και ανατράφηκε. Η λογική και η φαντασία καθορίζονται από αυτήν. Από την άλλη πλευρά, όμως, κάθε ελεύθερα σκεπτόμενος και πνευματικά ανεξάρτητος άνθρωπος σχηματίζει τη δική του γλώσσα. Διότι πώς, αν όχι μέσω αυτών των επιδράσεων, η γλώσσα από την αρχική ακατέργαστη κατάστασή της θα διαμορφωνόταν και θα εξελισσόταν στην τελειότερη μορφή της, στην επιστήμη και την τέχνη; Υπό αυτήν την έννοια, λοιπόν, η ζωογόνος δύναμη του ατόμου είναι εκείνη η οποία προβάλλει καινούργιες μορφές στο εύπλαστο υλικό της γλώσσας, αρχικά μόνο με τον στιγμιαίο στόχο να εκφράσει μια πρόσκαιρη κατάσταση της συνείδησης. Από αυτές τις μορφές άλλοτε περισσότερες και άλλοτε λιγότερες διατηρούνται στη γλώσσα, υιοθετούνται από άλλους και διαδίδονται διαμορφώνοντάς την. Βέβαια μπορεί κανείς να πει ότι μόνον αυτός που επηρεάζει σε αυτό το μέτρο τη γλώσσα αξίζει να διακριθεί πέρα από τον εκάστοτε οικείο χώρο του. Κάθε λόγος, ο οποίος πάντα μπορεί να εκφωνηθεί κατά παρόμοιο τρόπο από χιλιάδες όργανα, αναγκαστικά σβήνει σύντομα. Μπορεί και πρέπει να έχει μεγαλύτερη διάρκεια μόνον εκείνος ο λόγος που συνιστά ένα καινούργιο στοιχείο στη ζωή της γλώσσας. Ως εκ τούτου μπορούμε να αντιμετωπίσουμε κάθε ελεύθερο και υψηλότερο λόγο με δύο τρόπους: από τη μια πλευρά υπό το πρίσμα του πνεύματος της γλώσσας από τα στοιχεία της οποίας αποτελείται, ως μια παρουσίαση η οποία δεσμεύεται και καθορίζεται

από αυτό το πνεύμα και η οποία ζωντανεύει στο πρόσωπο εκείνου που μιλά. Από την άλλη πλευρά μπορούμε να τον αντιληφθούμε, υπό το πρίσμα της ψυχικής συμμετοχής του ομιλητή, ως δική του ενέργεια, η οποία εκπορεύεται ακριβώς από τη φύση του και εξηγείται από αυτήν. Βέβαια μπορούμε να κατανοήσουμε, με την ουσιαστική σημασία της λέξης, τον λόγο αυτού του είδους, εφόσον συνεξετάσουμε αυτές τις δύο σχέσεις του και αντιληφθούμε τις πραγματικές αντιστοιχίες που υπάρχουν μεταξύ τους, ούτως ώστε να γνωρίζουμε ποια από τις δύο επικρατεί στο σύνολο ή στα επιμέρους τμήματα. Αντιλαμβανόμαστε επίσης τον λόγο ως μια πράξη του ομιλητή, όταν αισθανόμαστε ταυτόχρονα σε ποιο σημείο και με ποιο τρόπο τον καθορίζει η δύναμη της γλώσσας, πόσο ψηλά έφτασαν οι εκλάμψεις των σκέψεων υπό την καθοδήγησή της, σε ποιο σημείο και με ποιο τρόπο περιορίστηκε στους τύπους της η καλπάζουσα φαντασία. Αντιλαμβανόμαστε τον λόγο επίσης ως δημιουργήμα της γλώσσας και ως έκφραση του πνεύματός της ως εξής: όταν αισθανόμαστε για παράδειγμα ότι έτσι μπορούσε να σκέφτεται και να μιλά μόνο ένας αρχαίος Έλληνας και ότι αυτή την επίδραση μπορούσε να έχει μόνο αυτή η γλώσσα σε ένα ανθρώπινο πνεύμα, αισθανόμαστε ταυτόχρονα πως μόνο αυτός ο άνθρωπος μπορούσε να σκέφτεται και να μιλά ελληνικά και πως μόνο αυτός μπορούσε να χειρίζεται και να διαμορφώνει κατ' αυτόν τον τρόπο τη γλώσσα. Έτσι αποκαλύπτεται παραστατικά μόνον ο δικός του τρόπος να κατέχει τον γλωσσικό πλούτο, μόνον το δικό του ισχυρό αίσθημα του μέτρου και της αρμονίας, μόνον η δική του πνευματική και δημιουργική ικανότητα. Είναι ήδη δύσκολη η κατανόηση αυτού του επιπέδου ακόμη και στην ίδια γλώσσα και προϋποθέτει ακριβή και εξονυχιστική εμβάθυνση στο πνεύμα της γλώσσας και στην ιδιοτυπία του συγγραφέα. Για πόσο ανώτερη τέχνη πρόκειται, όταν ο λόγος αφορά δημιουργήματα μιας ξένης και μακρινής γλώσσας! Όποιος βέβαια κατέχει αυτήν την τέχνη της κατανόησης και την απέκτησε μέσω της πιο επίμοχθης μελέτης της γλώσσας και μέσω της ακριβούς γνώσης όλης της ιστορικής πορείας του λαού και μέσω της ζωντανής ανάπλασης μεμονωμένων έργων και των δημιουργών τους, σίγουρα αυτός και μόνο αυτός μπορεί να επιδιώξει να μεταφέρει στους συμπατριώτες και σύγχρονους του την ίδια κατανόηση των αριστουργημάτων της τέχνης και της επιστήμης. Ωστόσο, τα ερωτηματικά αναγκαστικά πληθαίνουν, όταν προσεγγίζει περισσότερο το έργο του, όταν επιθυμεί να προσδιορίσει ακριβέστερα τους στόχους του και να εκτιμήσει τα μέσα του. Πρέπει, άραγε, να επιχειρήσει να φέρει σε μια τόσο άμεση σχέση, όπως η σχέση ενός συγγραφέα και του αρχικού αναγνώστη του, δύο ανθρώπους τους οποίους χωρίζει μια τόσο μεγάλη απόσταση, όση η απόσταση μεταξύ του ίδιου του συγγραφέα και του σύγχρονού του μεταφραστή ο οποίος αγνοεί τη γλώσσα του συγγραφέα; Η μήπως, ενώ επιθυμεί να μεταδώσει στους αναγνώστες του μόνο την κατανόηση και την απόλαυση την οποία δοκίμασε ο ίδιος, παραμένουν αποτυπωμένα στο έργο του τα ίχνη του μόχθου του και η εντύπωση του ανοίκειου; Πώς μπορεί να επιτύχει με τα δικά του μέσα αυτόν τον στόχο της κατανόησης και, κατά δεύτερο λόγο, της απόλαυσης; Για να μπορέσουν οι αναγνώστες του να καταλάβουν, πρέπει να συλλάβουν το πνεύμα της γλώσσας η οποία ήταν η μητρική γλώσσα του συγγραφέα, πρέπει να μπορούν να διακρίνουν τον δικό του ιδιότυπο τρόπο σκέψης και αντίληψης. Και για να κατορθώσει ο μεταφραστής αυτά τα δύο, δεν έχει να τους προσφέρει τίποτε άλλο παρά μόνο την ίδια τους τη γλώσσα, η οποία δεν συμφωνεί σε κανένα σημείο απόλυτα με την άλλη, καθώς και τη δική του συνεισφορά, πώς, δηλαδή, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο καθαρά αναγνώρισε τον συγγραφέα που μετέφραζε και πώς άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο τον θαύμασε και τον εκτίμησε. Από αυτήν την άποψη δεν φαντάζει η μετάφραση ως ένα παράτολμο εγχείρημα; Ως εκ τούτου, εξαιτίας της απέλπιδος προσπάθειας για την επίτευξη αυτού του στόχου, ή καλύτερα πριν φτάσει κανείς στο σημείο να διασαφηνίσει αυτό τον στόχο, επινοήσαμε -όχι για χάρη της πραγματικής καλλιτεχνικής και γλωσσικής αίσθησης, αλλά για χάρη της πνευματικής ανάγκης από τη μια και της πνευματικής τέχνης από την άλλη- δύο διαφορετικούς τρόπους γνωριμίας με τα έργα ξένων γλωσσών. Έτσι από το σύνολο των δυσκολιών άλλες τις αναιρούμε δια της βίας, άλλες τις παρακάμπτουμε με έξυπνο τρόπο, αλλά εγκαταλείπουμε εντελώς την ιδέα της μετάφρασης, όπως παρουσιάστηκε εδώ.

Οι δύο αυτοί τρόποι είναι η "**παράφραση**" και η "**μίμηση**". Η παράφραση επιθυμεί να αντιμετωπίσει τον άλογο χαρακτήρα των γλωσσών, αλλά μόνο με μηχανικό τρόπο. Σύμφωνα με αυτήν, αν δεν μπορούμε να βρούμε στη γλώσσα μας μια λέξη που να αντιστοιχεί σε κάποια λέξη της γλώσσας του πρωτοτύπου, πρέπει να προσπαθήσουμε να διατηρήσουμε κατά το δυνατόν την αξία της προσθέτοντας προσδιορισμούς οι

οποίοι περιορίζουν ή διευρύνουν τη σημασία της. Έτσι με τη συσσώρευση χαλαρά συνδεδεμένων λεπτομερειών η παράφραση κυμαίνεται μεταξύ της ενοχλητικής υπερβολής και της βασανιστικής ένδειας. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί ενδεχομένως να αποδώσει το περιεχόμενο με περιορισμένη ακρίβεια, αλλά αδιαφορεί εντελώς για την εντύπωση. Ο ζωντανός λόγος σβήνει ανεπιστρεπτί, καθώς ο καθένας αισθάνεται ότι ο λόγος δεν μπορεί να πηγάζε αρχικά σε αυτή τη μορφή από την ψυχή ενός ανθρώπου. Ο παραφραστής αντιμετωπίζει τα στοιχεία των δύο γλωσσών, σαν να επρόκειτο για μαθηματικά σημεία τα οποία μπορούν να εξισωθούν μέσω της πρόσθεσης και της αφαίρεσης, και κατά τη διαδικασία αυτή δεν μπορεί να εκφραστεί το πνεύμα ούτε της γλώσσας της μετάφρασης ούτε της γλώσσας του πρωτοτύπου. Πέρα από αυτό, η παράφραση επιδιώκει με τη βοήθεια ενδιάμεσων προτάσεων, οι οποίες παρεμβάλλονται ως ενδεικτικά σημεία, να σημάνει τα ίχνη της σύνδεσης των σκέψεων, όπου αυτά είναι ασαφή και δυσδιάκριτα: έτσι στις δύσκολες συνθέσεις επιθυμεί να υποκαταστήσει ταυτόχρονα ένα υπόμνημα, και απομακρύνεται ακόμη περισσότερο από την έννοια της μετάφρασης.

Η μίμηση, αντίθετα, αποδέχεται τον άλογο χαρακτήρα των γλωσσών. Ομολογεί ότι από κανένα καλλιτέχνημα του λόγου δεν μπορούμε να παραγάγουμε ένα αντίγραφο του σε μια άλλη γλώσσα, τα επιμέρους τμήματα του οποίου να αντιστοιχούν ακριβώς στα επιμέρους τμήματα του πρωτύπου του. Λαμβανομένης υπόψη της διαφοράς των γλωσσών, με την οποία σχετίζονται ουσιαστικά τόσο πολλές άλλες διαφορές, δεν απομένει τίποτε άλλο παρά η δημιουργία ενός είδους απομίμησης, ενός συνόλου το οποίο απαρτίζουν εμφανώς διαφορετικά τμήματα από τα τμήματα του πρωτύπου του, το οποίο, όμως, ασκεί παρόμοια επίδραση με το σύνολο, όσο βέβαια επιτρέπει κάθε φορά η διαφορετικότητα του υλικού. Αυτή η απομίμηση δεν αποτελεί πλέον εκείνο το ίδιο έργο, και το πνεύμα της γλώσσας του πρωτοτύπου δεν πρέπει εδώ σε καμία περίπτωση να παρουσιάζεται και να ασκεί επίδραση. Πολύ περισσότερο στο ξένο έργο, το οποίο προέκυψε από αυτό το πνεύμα, πρέπει να υπόκειται κάτι άλλο. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαφορετικότητα των γλωσσών, των εθίμων, των εκπαιδευτικών μεθόδων ένα έργο αυτού του τύπου πρέπει να είναι για τους αναγνώστες του κατά το δυνατόν το ίδιο σε σύγκριση με όσα πρόσφερε το πρωτότυπο στους αρχικούς αναγνώστες του. Έτσι διαφυλάσσεται η ομοιότητα της εντύπωσης, αλλά θυσιάζεται η ταυτότητα του έργου. Ο μιμητής, λοιπόν, δεν φέρνει σε επαφή αυτούς τους δύο, τον συγγραφέα και τον αναγνώστη της απομίμησης, επειδή θεωρεί αδύνατη την άμεση σχέση μεταξύ τους. Επιθυμεί, απλώς, να προκαλέσει στον αναγνώστη μια παρόμοια εντύπωση με αυτήν που αποκόμισαν από το πρωτότυπο οι ομόγλωσσοι και σύγχρονοι του συγγραφέα.

Η παράφραση χρησιμοποιείται περισσότερο στον χώρο των επιστημών, η μίμηση στον χώρο της λογοτεχνίας. Ο καθένας ομολογεί ότι ένα καλλιτέχνημα χάνει με την παράφραση τον τόνο του, τη λάμψη του, όλο το καλλιτεχνικό περιεχόμενό του. Κατά παρόμοιο τρόπο κανείς μέχρι τώρα δεν υπέπεσε στο σφάλμα να επιθυμεί να προσφέρει από ένα επιστημονικό αριστούργημα μια μίμηση η οποία αποδίδει ελεύθερα το περιεχόμενό του.

Και οι δύο, όμως, αυτοί τύποι προσέγγισης δεν ικανοποιούν κάποιον ο οποίος είναι πεπεισμένος για την αξία ενός ξένου αριστουργήματος, επιθυμεί να διευρύνει το φάσμα της επιρροής του και στους συγχρόνους του και αντιλαμβάνεται τη μετάφραση υπό αυστηρότερη έννοια. Και οι δύο τύποι, εξαιτίας της απόκλισής τους από αυτήν την έννοια, δεν μπορούν να εκτιμηθούν εδώ λεπτομερέστερα. Βρίσκονται εδώ ως οριακά σημεία της περιοχής με την οποία θα ασχοληθούμε κατά κύριο λόγο.

Ποια πορεία άραγε πρέπει να ακολουθήσει ο πραγματικός μεταφραστής ο οποίος επιδιώκει να φέρει σε επαφή αυτά τα δύο μεμονωμένα πρόσωπα, δηλαδή τον συγγραφέα του και τον αναγνώστη του, και ο οποίος, χωρίς να εξαναγκάζει τον αναγνώστη να εγκαταλείψει τον κύκλο της μητρικής του γλώσσας, επιθυμεί να τον βοηθήσει κατά το δυνατό στην ορθή και ολοκληρωμένη κατανόηση και απόλαυση του συγγραφέα; Κατά τη γνώμη μου υπάρχουν μόνο δύο δρόμοι. Είτε ο μεταφραστής δεν ασχολείται με τον συγγραφέα, αλλά μετακινεί τον αναγνώστη προς αυτόν, είτε δεν ασχολείται κατά το δυνατόν με τον αναγνώστη και μετακινεί τον συγγραφέα προς τον αναγνώστη. Οι δύο αυτοί δρόμοι διαφέρουν τόσο ριζικά μεταξύ τους, ώστε αναγκαστικά πρέπει να ακολουθήσει κανείς πιστά τον έναν από τους δύο. Από

οποιαδήποτε ανάμειξη είναι βέβαιο ότι θα προκύψει ένα εξαιρετικά αφερέγγυο προϊόν, και υπάρχει ο κίνδυνος να μην συναντηθούν καθόλου ο συγγραφέας και ο αναγνώστης. Πρέπει να διασαφηνίσω τη διαφορά μεταξύ των δύο μεθόδων και το γεγονός ότι αυτή είναι η σχέση μεταξύ τους.

Στην πρώτη περίπτωση ο μεταφραστής επιδιώκει με την εργασία του να προσφέρει στον αναγνώστη του την κατανόηση της γλώσσας του πρωτοτύπου. Την ικανότητα αυτή κατανόησης στερείται ο αναγνώστης. Ο μεταφραστής προσπαθεί να μεταδώσει στους αναγνώστες του τη συγκεκριμένη εικόνα και τη συγκεκριμένη εντύπωση τις οποίες ο ίδιος αποκόμισε χάρη στη γνώση της γλώσσας του πρωτοτύπου, όπως αυτό είναι πραγματικά. Επιθυμεί δηλαδή να μεταφέρει τους αναγνώστες στη δική του θέση, η οποία τους είναι ουσιαστικά ανοίκεια.

Όταν, όμως, η μετάφραση επιδιώκει να παρουσιάσει για παράδειγμα τον Λατίνο συγγραφέα να μιλά έτσι όπως θα έγραφε και θα μιλούσε ως Γερμανός απευθυνόμενος σε Γερμανούς, τότε δεν μετακινεί τον συγγραφέα κατά αυτόν τον τρόπο μόνο στη θέση του μεταφραστή -διότι ο συγγραφέας δεν απευθύνεται στον μεταφραστή στα γερμανικά, αλλά στα λατινικά- παρά τον εισάγει άμεσα στον κόσμο των Γερμανών αναγνωστών και τον μεταμορφώνει σε κάτι παρόμοιο με αυτούς. Και αυτή ακριβώς είναι η δεύτερη περίπτωση.

Η πρώτη μετάφραση θα είναι ολοκληρωμένη στο είδος της, εφόσον κάποιος μπορεί να διατυπώσει σχετικά την ακόλουθη εκτίμηση: αν ο συγγραφέας γνώριζε τόσο καλά τη γερμανική γλώσσα, όσο ο μεταφραστής τη λατινική, δεν θα είχε μεταφράσει το έργο του (το οποίο συντέθηκε αρχικά στα λατινικά) με διαφορετικό τρόπο σε σύγκριση με τον μεταφραστή του. Η δεύτερη, όμως, μετάφραση, επειδή δεν δείχνει τον τρόπο με τον οποίο θα είχε μεταφράσει το έργο του ο ίδιος ο συγγραφέας, αλλά τον τρόπο με τον οποίο θα είχε γράψει αρχικά ως Γερμανός στα γερμανικά, είναι επόμενο να έχει το εξής κριτήριο ολοκλήρωσης: εφόσον, δηλαδή, μπορούσε να διασφαλιστεί το γεγονός ότι, αν οι Γερμανοί αναγνώστες μεταμορφώνονταν σε γνώστες και σύγχρονους του συγγραφέα, τότε το έργο θα είχε γι' αυτούς ακριβώς το ίδιο νόημα με αυτό που έχει τώρα η μετάφραση, από τη στιγμή που ο συγγραφέας μεταμορφώθηκε σε Γερμανό. Αυτή τη μέθοδο υιοθετούν προφανώς όσοι ακολουθούν την αρχή ότι κάποιος πρέπει να μεταφράζει έναν συγγραφέα με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας αυτός θα είχε γράψει στα γερμανικά.

Από αυτήν τη σύγκριση διασαφηνίζεται πολύ καθαρά πόσο εντελώς διαφορετική πρέπει να είναι η διαδικασία στα επιμέρους σημεία της και πόσο ακατανόητο και ανεπιτυχές αποτέλεσμα θα προέκυπτε, αν κανείς επιθυμούσε να μεταβάλει τη μέθοδο του στο εσωτερικό της ίδιας εργασίας. Θα επιθυμούσα, επίσης, να υποστηρίξω ότι πέρα από αυτές τις δύο μεθόδους δεν μπορεί να υπάρξει τρίτη η οποία να έχει ένα συγκεκριμένο στόχο. Είναι αδύνατο να υπάρχουν άλλα είδη προσέγγισης. Οι δύο μεμονωμένες πλευρές είτε πρέπει να συγκλίνουν σε ένα ενδιάμεσο σημείο, το οποίο ταυτίζεται πάντα με τον μεταφραστή, είτε η μια πρέπει να προσαρμοστεί απόλυτα στην άλλη. Από αυτές τις κατευθύνσεις μόνο ο ένας τύπος εντάσσεται στον χώρο της μετάφρασης, ενώ ο άλλος θα εμφανιζόταν, αν στην περίπτωσή μας οι Γερμανοί αναγνώστες κατείχαν τέλεια τη λατινική γλώσσα, ή πολύ περισσότερο αν αυτή τους κατείχε σε βαθμό που να τους μεταμορφώνει. Αυτά, λοιπόν, που υποστηρίζει κανείς για την κατά λέξη μετάφραση και για τη μετάφραση βάσει του νοήματος, για την **πιστή** και την **ελεύθερη** μετάφραση και όποιες εκφράσεις πέρα από αυτές μπορεί να καθιερωθούν -αν πρόκειται και εδώ για διαφορετικές μεθόδους- πρέπει να μπορούν να ανάγονται σε αυτούς τους δύο τύπους. Αν, όμως, πρέπει να εκτιμηθούν με αυτόν τον τρόπο σφάλματα και αρετές, τότε η πιστή και βάσει του νοήματος απόδοση ή η κατά λέξη και η πολύ ελεύθερη απόδοση της μιας μεθόδου πρέπει να είναι κάτι διαφορετικό από τους αντίστοιχους όρους της άλλης. Πρόθεσή μου είναι ως εκ τούτου να αφήσω κατά μέρος τα επιμέρους ζητήματα σχετικά με αυτό το θέμα, τα οποία πραγματεύτηκαν ήδη οι τεχνοκριτικοί, και να εξετάσω μόνο τα γενικότερα γνωρίσματα της κάθε μεθόδου. Με αυτόν τον τρόπο θα διευκολυνθεί η κατανόηση των ακόλουθων θεμάτων: πού έγκεινται τα ιδιαίτερα πλεονεκτήματα και οι δυσκολίες της κάθε μεθόδου και από ποια πλευρά προσεγγίζει η καθεμιά κατά κύριο λόγο τον στόχο της μετάφρασης καθώς και ποιο είναι το εύρος εφαρμογής της καθεμιάς; Για μια τέτοια γενική σύνοψη

απομένει να γίνουν δύο ακόμη πράγματα, για τα οποία η προκείμενη πραγματεία αποτελεί μόνο την εισαγωγή. Θα μπορούσε κανείς να προβεί σε υποδείξεις για καθεμιά από τις δύο μεθόδους αναφορικά με τα διαφορετικά είδη του λόγου ή να συγκρίνει και να αποτιμήσει τις πιο αξιόλογες προσπάθειες που έγιναν σύμφωνα με τις δύο αυτές αντιλήψεις, και με αυτόν τον τρόπο να διασαφηνίσει ακόμη περισσότερο το ζήτημα. Και τα δύο αυτά πρέπει να τα αφήσω σε άλλους ή τουλάχιστον να τα αναβάλω για μια άλλη ευκαιρία.

Η μέθοδος που επιχειρεί με τη μετάφραση να μεταδώσει στον αναγνώστη την εντύπωση την οποία θα αποκόμιζε ως Γερμανός από την ανάγνωση του έργου στο πρωτότυπο πρέπει σίγουρα πρώτα να προσδιορίσει τι είδους κατανόηση του πρωτοτύπου επιθυμεί να μιμηθεί. Υπάρχει, εξάλλου, ένα είδος κατανόησης το οποίο δεν πρέπει να μιμηθεί και ένα άλλο που δεν μπορεί να μιμηθεί. Το πρώτο είδος είναι η σχολικού τύπου κατανόηση, η οποία με όλες τις δυνάμεις της και κατά τρόπο αποκρουστικό μένει προσκολλημένη στα επιμέρους σημεία, και γι' αυτό ποτέ δεν επιτυγχάνει τη σαφή εποπτεία του συνόλου, τη ζωντανή εμπέδωση των συμφραζομένων. Όσο το τμήμα των μορφωμένων ενός λαού δεν διαθέτει στο σύνολό του την εμπειρία μιας μεγαλύτερης εμπάθυνσης στις ξένες γλώσσες, μακάρι ο φύλακας άγγελός τους να αποτρέψει από την εκπόνηση μιας τέτοιας μετάφρασης όσους προχώρησαν περισσότερο. Διότι αν θεωρούσαν ως μέτρο σύγκρισης τη δική τους κατανόηση, θα γίνονταν ελάχιστα κατανοητοί και θα πετύχαιναν λίγα πράγματα. Αν, όμως, η μετάφρασή τους προσέφερε τη συνηθισμένη κατανόηση, το ανεπεξέργαστο έργο δεν θα μπορούσε να αποσυρθεί εγκαίρως από το προσκήνιο. Μέσα σε ένα τέτοιο χρονικό διάστημα είναι προτιμότερο ελεύθερες απομιμήσεις να εγείρουν και να αυξάνουν την απόλαυση από κάτι ξένο και παραφράσεις να προετοιμάζουν μια γενικότερη κατανόηση, για να ανοίγουν τον δρόμο σε μελλοντικές μεταφράσεις.^[1]

Υπάρχει, όμως, μια άλλη κατανόηση την οποία κανένας μεταφραστής δεν προσπαθεί να μιμηθεί. Αρκεί να αναλογιστούμε, δηλαδή, κάποιους αξιοθαύμαστους ανθρώπους τους οποίους συνηθίζει κατά καιρούς η φύση να προβάλλει, για να δείξει ότι μπορεί να υπερβεί σε ορισμένες περιπτώσεις τα όρια της εθνικότητας. Οι άνθρωποι αυτοί αισθάνονται ότι έχουν μια τόσο ιδιότυπη συγγένεια με μια ξένη ύπαρξη, ώστε να μπορούν να βιώσουν μια ξένη γλώσσα και τα δημιουργήματά της και να προσαρμόσουν τη σκέψη τους σε αυτήν και, καθώς ασχολούνται αποκλειστικά με έναν ξένο κόσμο, μπορούν να αποστασιοποιούνται από τον κόσμο και τη γλώσσα του τόπου τους. Ή αρκεί να αναλογιστούμε τέτοιους ανθρώπους, οι οποίοι είναι προορισμένοι να αναδεικνύουν τον πλούτο της γλώσσας σε όλο της το εύρος και για τους οποίους όλες οι γλώσσες που μπορούν να προσεγγισθούν με κάποιον τρόπο έχουν την ίδια σημασία και χρησιμοποιούνται σαν να ήταν απόλυτα προσαρμοσμένες στα μέτρα τους. Αυτοί οι άνθρωποι βρίσκονται στο σημείο όπου η αξία της μετάφρασης είναι μηδενική, διότι η μητρική γλώσσα τους δεν επηρεάζει στο ελάχιστο την κατανόηση των ξένων έργων. Απόλυτα συνειδητά δεν κατανοούν το ξένο έργο κατά κανένα τρόπο στη μητρική τους γλώσσα, αλλά με φυσικό και άμεσο τρόπο στη γλώσσα του πρωτοτύπου, και δεν αισθάνονται καμία ασυμφωνία μεταξύ του δικού τους τρόπου σκέψης και της γλώσσας την οποία διαβάζουν. Κατά συνέπεια καμία μετάφραση δεν μπορεί να επιτύχει ή να παρουσιάσει τη δική τους κατανόηση. Αν κάποιος επιθυμούσε να μεταφράσει για χάρη τους, θα ήταν σαν να έχυνε νερό στη θάλασσα ή στο κρασί, καθώς λέει ο λόγος. Αυτοί απ' υψηλού συνηθίζουν, όχι αδικαιολόγητα, να περιγελούν με οίκτο τις προσπάθειες που γίνονται σε αυτόν τον τομέα. Διότι σίγουρα, αν το κοινό στο οποίο απευθύνονται οι μεταφράσεις τους έμοιαζε, θα ήταν περιττός αυτός ο κόπος.

Η μετάφραση σχετίζεται, λοιπόν, με την κατάσταση που βρίσκεται στο μέσο μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών. Άρα ο μεταφραστής πρέπει να στοχεύει να προσφέρει στον αναγνώστη του μια τέτοια εικόνα και μια τέτοια απόλαυση, όπως αυτές που αντλεί ένας μορφωμένος από την ανάγνωση του έργου στο πρωτότυπο. Αυτόν τον μορφωμένο άνθρωπο συνηθίζουμε να αποκαλούμε με τη θετική σημασία της λέξης εραστή και γνώστη. Η ξένη γλώσσα τού είναι οικεία, αλλά παραμένει πάντα ξένη σ' αυτόν. Αυτός δεν χρειάζεται πρώτα να σκεφτεί, όπως ο μαθητής, τα επιμέρους σημεία, προτού να συλλάβει το σύνολο, αλλά ακόμη και στα σημεία στα οποία απολαμβάνει απερίσπαστα τις ομορφιές ενός έργου, έχει συνείδηση της

διαφορετικότητας της γλώσσας σε σύγκριση με τη μητρική του γλώσσα.

Εν τούτοις, ακόμη και μετά τις διαπιστώσεις αυτές, παραμένουν αρκετά ασαφείς η εμβέλεια και ο ορισμός αυτού του τύπου μετάφρασης. Φαίνεται απλώς ότι η ροπή προς τις μεταφράσεις μπορεί να εμφανιστεί μόνον όταν εξαπλώνεται στα μορφωμένα στρώματα του λαού μια συγκεκριμένη ικανότητα επικοινωνίας με τις ξένες γλώσσες. Κατά παρόμοιο τρόπο και η τέχνη της μετάφρασης αναπτύσσεται και θέτει ολόένα και υψηλότερους στόχους, όταν ο έρωτας και η γνώση των ξένων πνευματικών έργων διαδίδονται και κορυφώνονται μεταξύ εκείνων των ανθρώπων οι οποίοι άσκησαν και διέπλασαν το ακουστικό αισθητήριό τους, χωρίς παρόλα αυτά να μετατρέψουν τη γλωσσομάθεια σε πραγματικό επάγγελμα.

Αλλά δεν μπορούμε ταυτόχρονα να αποκρύψουμε το γεγονός ότι όσο πιο ευαίσθητοι αναγνώστες αυτών των μεταφράσεων υπάρχουν, τόσο μεγαλύτερες ορθώνονται οι δυσκολίες του εγχειρήματος. Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για τα μοναδικά δημιουργήματα της τέχνης και της επιστήμης ενός λαού, τα οποία εξάλλου είναι και τα σημαντικότερα αντικείμενα για τον μεταφραστή. Ειδικότερα, επειδή η γλώσσα αποτελεί ένα ιστορικό φαινόμενο, δεν αντιλαμβανόμαστε ορθά το νόημά της, χωρίς την γνώση της ιστορίας της. Οι γλώσσες δεν επινοούνται, και όλες οι εντελώς αυθαίρετες επεμβάσεις στην επιφάνεια και στο εσωτερικό τους αποτελούν αποπήματα. Οι γλώσσες ανακαλύπτονται σταδιακά, και η επιστήμη και η τέχνη αποτελούν τις δυνάμεις μέσω των οποίων συντελείται και ολοκληρώνεται η ανακάλυψη αυτή. Κάθε ξεχωριστό πνεύμα, στο οποίο αποκρυσταλλώνεται κατά τρόπο μοναδικό, υπό τη μια ή την άλλη μορφή, ένα μέρος των αντιλήψεων του λαού, εργάζεται και ασκεί επίδραση στο περιβάλλον της γλώσσας. Τα έργα του, λοιπόν, περιλαμβάνουν αναγκαστικά ένα τμήμα της ιστορίας της. Το γεγονός αυτό προκαλεί μεγάλες, συχνά ανυπέρβλητες δυσκολίες για τον μεταφραστή επιστημονικών έργων. Διότι η επίδραση που ασκεί ένα εξαιρετικό έργο στη γλώσσα δεν διαφεύγει εύκολα από κάποιον ο οποίος είναι εφοδιασμένος με επαρκείς γνώσεις και διαβάζει ένα έργο αυτού του τύπου στο πρωτότυπο. Αυτός παρατηρεί ποιες λέξεις και ποιες συνδέσεις παρουσιάζουν εκεί την πρώτη λάμψη ενός νεολογισμού. Διακρίνει πώς παρεισφρέουν στη γλώσσα εξαιτίας των ιδιαίτερων αναγκών αυτού του πνεύματος και της εκφραστικής του ικανότητας. Όλες αυτές οι παρατηρήσεις καθορίζουν αποφασιστικά την εντύπωση την οποία ο ίδιος αποκομίζει. Αποτελεί, λοιπόν, μέλημα της μετάφρασης να μεταδώσει στον αναγνώστη της και αυτά τα στοιχεία. Διαφορετικά χάνεται συχνά ένα σημαντικότερο μέρος από όσα απευθύνονται στον αναγνώστη.

Πώς, όμως, μπορεί να επιτευχθεί κάτι τέτοιο; Ήδη στα επιμέρους σημεία, συχνά σε μια καινούργια λέξη του πρωτοτύπου, αντιστοιχεί απόλυτα μια απαρχαιωμένη και τετριμμένη λέξη της γλώσσας μας. Έτσι ο μεταφραστής, αν ήθελε να δείξει τον γλωσσοπλαστικό χαρακτήρα του έργου, θα έπρεπε να εισαγάγει στο χωρίο ένα ανοίκειο περιεχόμενο, και έτσι να παρεκκλίνει προς την κατεύθυνση της απομίμησης. Πόσο συχνά, ακόμη κι αν μπορεί να αποδώσει μια καινούργια λέξη με μια άλλη καινούργια, η λέξη που είναι παρόμοια ως προς τα συνθετικά της και την προέλευσή της δεν αποδίδει πολύ πιστά το νόημα και πρέπει κατά συνέπεια να προκαλέσει άλλους συνειρμούς, εφόσον δεν επιθυμεί να διαταράξει τα άμεσα συμφραζόμενα! Πρέπει να παρηγορηθεί με τη σκέψη ότι σε άλλα χωρία, στα οποία ο συγγραφέας έχει χρησιμοποιήσει παλαιές και γνωστές λέξεις, μπορεί να αναπληρώσει την απώλεια και ότι στο σύνολο πετυχαίνει παρ' όλα αυτά ό,τι δεν κατόρθωσε να πετύχει στην κάθε μεμονωμένη περίπτωση. Ας εξετάσουμε, όμως, τη γλωσσοπλαστική μέθοδο ενός δεξιότεχνη σε όλη της την έκταση, τον τρόπο που χρησιμοποιεί συγγενικές και ομόρριζες λέξεις συνολικά σε έργα τα οποία σχετίζονται μεταξύ τους. Πώς ο μεταφραστής θα αντιμετωπίσει αυτό το θέμα επιτυχώς, τη στιγμή που το σύστημα των εννοιών και των συμβόλων τους είναι στη γλώσσα του εντελώς διαφορετικό από τη γλώσσα του πρωτοτύπου, και οι ρίζες των λέξεων αντί να επικαλύπτονται βαίνοντας παράλληλα, συγκλίνουν μεταξύ τους προς τις πιο απίθανες κατευθύνσεις; Ως εκ τούτου είναι αδύνατο η χρήση της γλώσσας από τον μεταφραστή να παρουσιάζει τη συνάφεια της γλώσσας του συγγραφέα. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, πρέπει να είναι ικανοποιημένος για το ότι στα επιμέρους σημεία πέτυχε αυτό που δεν μπορεί να πετύχει στο σύνολο. Θα πρέπει να έχει την απαίτηση οι αναγνώστες του διαβάζοντας ένα έργο να μην αναλογίζονται τα υπόλοιπα έργα τόσο αυστηρά, όσο οι αρχικοί αναγνώστες, αλλά να εξετάζουν το καθένα περισσότερο καθαυτό. Αξίζει, εξάλλου, να τον επαινέσουν, αν στο εσωτερικό

ενός και μόνο κειμένου, ή συχνά ακόμη και σε ορισμένα μόνον τμήματα του ίδιου έργου, κατορθώνει να διατηρήσει την ομοιομορφία ως προς τα σημαντικότερα θέματα, αν μια λέξη δεν υποκαθίσταται από πολλές διαφορετικές συνώνυμες ή όταν στην μετάφραση δεν επικρατεί μια πολύχρωμη ποικιλομορφία, ενώ στο πρωτότυπο διατηρείται μια σταθερή ομοιογένεια.

Οι δυσκολίες αυτές γίνονται αισθητές κυρίως στον χώρο της επιστήμης. Διαφορετικές και όχι μικρότερες δυσκολίες υπάρχουν στον χώρο της ποίησης και της έντεχνης πεζογραφίας, για τις οποίες παρομοίως το μουσικό στοιχείο της γλώσσας, το οποίο αποκαλύπτεται στον ρυθμό και στην εναλλαγή του τόνου, έχει ξεχωριστή και μεγαλύτερη σημασία. Ο καθένας μπορεί να αισθανθεί ότι το πιο εκλεπτυσμένο πνεύμα και η ύψιστη μαγεία της τέχνης στα πιο τέλεια δημιουργήματά της χάνονται, αν αυτό το στοιχείο μείνει απαρατήρητο ή καταστραφεί.

Από αυτήν την άποψη ο μεταφραστής, λοιπόν, πρέπει να μεταφέρει καθετί που προκαλεί εντύπωση στον οξύνου αναγνώστη του πρωτοτύπου ως ιδιότυπο, ως σκόπιμο, ως δραστικό σε σχέση με τον τόνο και τη συναισθηματική διάθεση, ως αποφασιστικό για τη μιμική και μουσική επένδυση του λόγου. Πόσο συχνά ωστόσο -είναι σχεδόν ένα θαύμα-, αν όχι πάντοτε, δεν υπάρχει μια αγεφύρωτη διαμάχη μεταξύ της ρυθμικής και μελωδικής πιστότητας από τη μια και της εκφραστικής και γραμματικής από την άλλη! Πόσο δύσκολο συχνά είναι να μην επιλεγεί ακριβώς η εσφαλμένη λύση από την αμφιταλάντευση σχετικά με το τι πρέπει να θυσιαστεί στη μια ή στην άλλη περίπτωση! Πόσο δύσκολο δεν είναι να αναπληρώσει κατά αμερόληπτο τρόπο ο μεταφραστής σε μια άλλη ευκαιρία αυτό που έπρεπε να αφαιρέσει από αλλού και να μην οδηγηθεί, χωρίς να το γνωρίζει, σε μια πείσιμονα μονομέρεια, επειδή οι προτιμήσεις του κλίνουν προς ένα καλλιτεχνικό στοιχείο και όχι προς κάποιο άλλο! Ενδέχεται να αγαπά περισσότερο σε ένα έργο τέχνης το ηθικό περιεχόμενο και την πραγμάτευσή του· τότε δεν θα παρατηρήσει ότι αδικήσε τη μετρική και μουσική πλευρά της μορφής και, αντί να αναζητήσει κάποιο υποκατάστατο, θα αρκεστεί σε μια αβασάνιστη μεταγραφή που θα έχει τον χαρακτήρα της παράφρασης. Αν τύχει, όμως, να είναι ο μεταφραστής μουσικός ή να γνωρίζει μέτρο, θα παραμελήσει το λογικό στοιχείο, για να ενισχύσει έτσι το μουσικό στοιχείο. Και όσο βαθύτερα βυθίζεται σε αυτήν τη μονομέρεια και όσο περισσότερο διαρκεί αυτή η κατάσταση, η εργασία του θα γίνεται πιο άχαρη. Αν κάποιος συγκρίνει σε γενικές γραμμές τη μεταγραφή του με το πρωτότυπο, θα διαπιστώσει ότι ο μεταφραστής, χωρίς να το προσέξει, εγγίζει όλο και περισσότερο τη σχολικού τύπου ανεπάρκεια, η οποία χάνει την εποπτεία του συνόλου για χάρη της λεπτομέρειας. Αν, εξάλλου, για την επίτευξη της υλικής ομοιότητας του τόνου και του ρυθμού αυτό που αποδίδεται στη μια γλώσσα με εύκολο και φυσικό τρόπο αποδίδεται στην άλλη με δύσχρηστες και εξεζητημένες εκφράσεις, αναγκαστικά το σύνολο προκαλεί μια εντελώς διαφορετική εντύπωση.

Και άλλες δυσκολίες ανακύπτουν, αν ο μεταφραστής επικεντρώνει την προσοχή του στη σχέση του με τη γλώσσα στην οποία γράφει και στη σχέση της μετάφρασής του με τα υπόλοιπα έργα του. Εξαιρέση αποτελούν εκείνοι οι αξιοθαύμαστοι δεξιοτέχνες οι οποίοι είναι απόλυτα εξοικειωμένοι με αρκετές γλώσσες ή κατέχουν τέλεια μια ακόμη γλώσσα πέρα από τη μητρική τους. Όπως ήδη είπαμε, δεν μπορεί να υπάρξει γι' αυτούς ικανοποιητική μετάφραση. Για όλους τους άλλους ανθρώπους, με όση άνεση και αν διαβάζουν μια ξένη γλώσσα, παραμένει πάντοτε το αίσθημα του ξένου. Πώς θα κατορθώσει, λοιπόν, να μεταδώσει ο μεταφραστής και στους αναγνώστες του, στους οποίους προσφέρει μια μετάφραση στη μητρική τους γλώσσα, αυτό το αίσθημα, ότι, δηλαδή, έχουν μπροστά τους κάτι ξενικό; Θα ισχυριστεί κανείς ότι το κλειδί αυτού του αινίγματος έχει ανακαλυφθεί εδώ και καιρό και ότι η λύση που δόθηκε είναι συχνά κάτι περισσότερο από απλώς καλή. Όσο πιο στενά προσκολλημένη είναι η μετάφραση στις εκφράσεις του πρωτοτύπου, τόσο πιο ξενική φαντάζει στον αναγνώστη. Κάτι τέτοιο ισχύει βέβαια και είναι πολύ εύκολο να περιγελάσουμε αυτήν τη μέθοδο, αρκεί να μην θελήσουμε να μετατρέψουμε την απόλαυση αυτή σε κάτι εντελώς ευτελές, να μην θεωρήσουμε ότι ένα αριστοτεχνικό έργο ταυτίζεται με τη σχολικού τύπου κάκιση απόδοσή του. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να ομολογήσουμε ότι η μεταφραστική αυτή μέθοδος απαιτεί αναγκαστικά μια αντίστοιχη στάση της γλώσσας: η γλώσσα όχι μόνο δεν είναι καθημερινή, αλλά υποδηλώνει ότι δεν αναπτύχθηκε ελεύθερα, παρά εξαναγκάστηκε να υποκύψει σε μια αφύσικη ομοιότητα. Πρέπει επίσης

να παραδεχτούμε ότι η μεγαλύτερη δυσκολία την οποία θα αντιμετωπίσει ο μεταφραστής μας είναι να το πράξει αυτό με τέχνη και μέτρο, χωρίς δυσάρεστες συνέπειες για τον ίδιο και τη γλώσσα. Το εγχείρημα φαντάζει ως το κατώτατο σημείο υποβάθμισης στο οποίο μπορεί να βρεθεί ένας όχι κακός συγγραφέας. Ποιος δεν επιθυμεί να επιδεικνύει παντού τη μητρική του γλώσσα σε όλη της την ομορφιά που αξίζει στον λαό ο οποίος τη μιλά και, όσο αυτό είναι δυνατό, σε κάθε είδος λόγου; Ποιος δεν επιθυμεί να αποκτά παιδιά τα οποία να παρουσιάζουν εμφανώς τα πατρικά χαρακτηριστικά και να μην είναι νόθα; Ποιος είναι διατεθειμένος να παρουσιάζει τον εαυτό του να κινείται με λιγότερο φυσικό και χαριτωμένο τρόπο σε σύγκριση με τις πραγματικές του ικανότητες και να εμφανίζεται μερικές φορές ως τραχύς και δύσκαμπτος, θέλοντας να προκαλέσει έτσι τον αναγνώστη του, για να μην του διαφύγει η συναίσθηση του πράγματος; Ποιος θα δεχτεί να θεωρηθεί αδέξιος, προσπαθώντας να μείνει τόσο κοντά στην ξένη γλώσσα, όσο του το επιτρέπει η δική του; Ποιος θα ανεχτεί την κατηγορία, την οποία διατυπώνουν συνήθως γονείς που αναθέτουν τα παιδιά τους σε ακροβάτες, ότι, αντί να ασκήσει με επιδεξιότητα τη μητρική του γλώσσα στην εντόπια γυμναστική τέχνη, την εξοικείωσε με ξενικές και αφύσικες διαστρεβλώσεις; Ποιος θέλει, τέλος, να τον περιγελούν με οίκτο οι μεγάλοι γνώστες και δεξιότεχνες, επειδή δεν θα καταλάβαιναν τα δύσκαμπτα και αβασάνιστα γερμανικά του, αν δεν επιστράτευαν τα ελληνικά και λατινικά τους; Αυτές είναι οι παραχωρήσεις τις οποίες πρέπει υποχρεωτικά να κάνει κάθε μεταφραστής. Αυτοί είναι οι κίνδυνοι στους οποίους εκτίθεται, αν, στην προσπάθειά του να διατηρήσει τον ξενικό τόνο της γλώσσας, δεν παρατηρήσει τη λεπτή διαχωριστική γραμμή. Τους κινδύνους αυτούς σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να τους αποφύγει, διότι ο καθένας χαράζει αυτήν τη γραμμή με διαφορετικό τρόπο.

Ο μεταφραστής αρκεί να σκεφτεί την αναπόφευκτη επίδραση της εξοικείωσης· τότε μπορεί να ανησυχεί: ακόμη και στις πιο ελεύθερες και πρωτογενείς μεταφραστικές δημιουργίες του ενδέχεται να παρεισφρήσουν μερικά λιγότερο εύστοχα και ανεπεξέργαστα στοιχεία από τις μεταφράσεις του και το λεπτό γλωσσικό του αισθητήριο να αμβλυνθεί. Αν πάλι σκεφτεί το μεγάλο πλήθος των μιμητών και την ολιγωρία και τη μετριότητα οι οποίες κυριαρχούν στο λογοτεχνικό κοινό, πρέπει να τρομάξει: μπορεί να θεωρηθεί συνυπεύθυνος για την ασυδοσία και την αυθαιρεσία, για την πραγματική ανικανότητα, την τραχύτητα και για την ποικιλόμορφη υπονόμηση της γλώσσας. Σχεδόν μόνο οι καλύτεροι και οι χειρότεροι δεν θα προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν με άδικο τρόπο τους κόπους του.

Συχνά ακούγονται παρόμοιες κατηγορίες, πως, δηλαδή, μια τέτοια μετάφραση θα είναι αναγκαστικά επιζήμια εκ των ένδον για την καθαρότητα της γλώσσας και την εξέλιξή της. Μπορούμε να τις αντικρούσουμε προς το παρόν με την παρηγοριά ότι και αυτά τα μειονεκτήματα αντισταθμίζονται από τα πλεονεκτήματα. Εξάλλου, εφόσον το καλό και το κακό συνυπάρχουν, η σοφία έγκειται στο να αντλούμε όσο το δυνατόν περισσότερα καλά και να αποφεύγουμε τα κακά.

Πάντως οι συνέπειες από το επίπονο έργο της παρουσίασης του ξένου στοιχείου στη μητρική μας γλώσσα είναι οι ακόλουθες. Πρώτον αυτή η μεταφραστική μέθοδος δεν μπορεί να εφαρμοστεί εξίσου σε όλες τις γλώσσες, αλλά μόνο σε όσες δεν είναι δέσμιες ενός κλασικού εκφραστικού τρόπου και δεν απορρίπτουν καθετί που δεν τον ακολουθεί. Οι γλώσσες οι οποίες χαρακτηρίζονται από τέτοιους περιορισμούς μπορούν να επιζητήσουν τη διεύρυνση της επιρροής τους, εφόσον αρχίσουν να ομιλούνται από ξένους, οι οποίοι χρειάζονται κάτι περισσότερο από τη μητρική τους γλώσσα. Οι γλώσσες αυτές ενδεικνύονται κυρίως γι' αυτόν τον ρόλο. Μπορούν να υιοθετήσουν ξένα έργα με τη βοήθεια απομιμήσεων ή μεταφράσεων του άλλου τύπου. Αυτόν, όμως, τον τύπο μετάφρασης πρέπει να τον αφήσουν για τις πιο ελεύθερες γλώσσες, οι οποίες είναι περισσότερο δεκτικές σε παρεκκλίσεις και νεολογισμούς, από τη συσσώρευση των οποίων ενδέχεται υπό συγκεκριμένες συνθήκες να διαμορφωθεί ένας δεδομένος χαρακτήρας.

Μια δεύτερη προφανής συνέπεια είναι ότι αυτός ο μεταφραστικός τρόπος δεν έχει καμία απολύτως αξία, αν εφαρμόζεται σε μια γλώσσα μόνο σποραδικά και συμπτωματικά. Είναι σίγουρο ότι δεν επιτυγχάνεται ο στόχος, αν ο αναγνώστης διαπνέεται από εντελώς ξένο πνεύμα. Ο αναγνώστης πρέπει να αποκομίσει μια εντύπωση, έστω και αμυδρή, από τη γλώσσα του πρωτοτύπου και από ό,τι το έργο της οφείλει, για να

αντισταθμιστεί έτσι το γεγονός ότι δεν την καταλαβαίνει. Στην περίπτωση αυτή δεν πρέπει να έχει απλώς την εντελώς αόριστη αίσθηση ότι αυτό που διαβάζει δεν ηχεί ως κάτι εγχώριο. Πρέπει να ηχεί ως κάτι διαφορετικό και συγκεκριμένο. Αυτό, όμως, είναι δυνατόν να διαπιστωθεί, αν ο αναγνώστης μπορεί να προβεί σε εκτεταμένες συγκρίσεις. Ενδέχεται να έχει διαβάσει μερικά έργα για τα οποία γνωρίζει ότι άλλα αποτελούν μεταφράσεις νεότερων και άλλα παλαιότερων γλωσσών και ότι έχουν μεταφραστεί με την εν λόγω μέθοδο. Τότε θα διαμορφώσει ένα ακουστικό αισθητήριο, για να διακρίνει το παλαιό από το νεότερο. Πρέπει, ωστόσο, να έχει διαβάσει πολύ περισσότερα, αν είναι να διακρίνει την ελληνική από τη λατινική προέλευση ή την ιταλική από την ισπανική. Και ούτε αυτός είναι ο απώτατος στόχος. Ο αναγνώστης της μετάφρασης θα εξισωθεί με τον καλύτερο αναγνώστη του έργου στο πρωτότυπο, όταν κατορθώσει να ανιχνεύει και σταδιακά να κατανοεί με συγκεκριμένο τρόπο, πέρα από το πνεύμα της γλώσσας, το ιδιότυπο πνεύμα του συγγραφέα στο έργο. Για τον σκοπό αυτόν το μοναδικό μέσο είναι σίγουρα η ικανότητα της ατομικής εμπάθισης. Είναι, ωστόσο, απαραίτητες και οι πολυάριθμες συγκρίσεις. Αυτές δεν είναι δυνατές, αν σε μια γλώσσα μεταφράζονται σποραδικά μεμονωμένα έργα των δεξιοτεχνών των επιμέρους λογοτεχνικών ειδών. Με αυτόν τον τρόπο ακόμη και οι πιο μορφωμένοι αναγνώστες θα αποκτήσουν από τις μεταφράσεις μια εντελώς ατελή γνώση του ξένου στοιχείου. Ούτε καν μπορούμε να διανοηθούμε ότι έτσι θα φτάσουν στο σημείο να διατυπώσουν μια εμπειριστατωμένη κρίση είτε για τη μετάφραση είτε για το πρωτότυπο. Ως εκ τούτου αυτός ο μεταφραστικός τύπος απαιτεί ένα συνολικό χειρισμό, τη μεταφύτευση, δηλαδή, ολόκληρων λογοτεχνιών σε μια γλώσσα, και έχει νόημα και αξία μόνο για έναν λαό ο οποίος ρέπει ιδιαίτερα προς την αφομοίωση του ξένου στοιχείου. Μεμονωμένες εργασίες αυτού του τύπου έχουν αξία, διότι θα προετοιμάσουν το έδαφος γι' αυτήν την τάση η οποία θα αναπτυχθεί γενικότερα και θα έχει μορφωτικό χαρακτήρα. Αν οι εργασίες δεν συντελούν σε αυτήν την τάση, τότε ορισμένα στοιχεία του πνεύματος της γλώσσας και της χρονικής περιόδου αποβαίνουν σε βάρος τους. Στην περίπτωση αυτή μπορεί να φαίνονται ως αποτυχημένες προσπάθειες και καθαυτές έχουν μικρή επιτυχία, αν δεν έχουν καμία απολύτως. Ακόμη κι αν το θέμα πάρει διαστάσεις, δεν είναι απαραίτητα επόμενο ότι μια εργασία αυτού του τύπου, όσο εύστοχη κι αν είναι, θα κερδίσει την καθολική αποδοχή. Πρέπει να ληφθούν υπόψη πολλά δεδομένα και να ξεπεραστούν πολλές δυσκολίες. Έτσι, ενδέχεται να αναπτυχθούν διαφορετικές εκτιμήσεις σχετικά με το ποια τμήματα του έργου προτάσσονται και ποια είναι υποδεέστερα. Κατά συνέπεια θα διαμορφωθούν διαφορετικές σχολές μεταξύ των δεξιοτεχνών και διαφορετικές παρατάξεις ανάμεσα στο κοινό με τους θιασώτες της καθεμιάς. Και μολονότι τη βάση συνιστά παντού η ίδια μέθοδος, ενδέχεται να εκπονηθούν διαφορετικές παράλληλες μεταφράσεις του ίδιου έργου, οι οποίες θα έχουν συντεθεί από διαφορετική οπτική γωνία. Για τις μεταφράσεις αυτές δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί κανείς ότι μία είναι συνολικά πιο ολοκληρωμένη ή ότι υπολείπεται, παρά μόνο ότι επιμέρους τμήματα της μιας είναι πιο πετυχημένα απ' ό,τι άλλα τμήματα της άλλης. Όλα αυτά τα στοιχεία πρέπει να συγκεντρωθούν και να συσχετιστούν: πόση βαρύτητα αποδίδει για παράδειγμα η μία ή η άλλη σε αυτόν τον τρόπο προσέγγισης της γλώσσας του πρωτοτύπου ή στο ενδιαφέρον για την οικεία γλώσσα. Και μόνο τότε θα έχουν επιτελέσει το έργο τους· η καθεμιά, όμως, καθαυτή θα έχει πάντοτε μια σχετική και υποκειμενική αξία.

Αυτές είναι οι δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη μέθοδος μετάφρασης και οι ατέλειες οι οποίες σχετίζονται άμεσα με αυτήν. Ακόμη, όμως, κι αν τις συμερίζεται κανείς, πρέπει να αναγνωρίσει το ίδιο το εγχείρημα και δεν μπορεί να του αρνηθεί την αξία του, η οποία έγκειται σε δύο προϋποθέσεις: (α) ότι η κατανόηση ξένων έργων αποτελεί μια γνωστή και επιθυμητή κατάσταση και (β) ότι αναγνωρίζεται στην οικεία γλώσσα μια δεδομένη ευελιξία. Όταν ισχύουν αυτές οι προϋποθέσεις, μια παρόμοια μετάφραση είναι ένα φυσικό φαινόμενο, εντάσσεται στη συνολική πνευματική εξέλιξη και, όπως έχει συγκεκριμένη αξία, προσφέρει επίσης σίγουρα απόλαυση.

Τι συμβαίνει, όμως, με την άλλη μέθοδο; Αυτή δεν απαιτεί από τον αναγνώστη της κανέναν κόπο και καμιά προσπάθεια. Επιθυμεί να μεταφέρει τον ξένο συγγραφέα στο άμεσο παρόν του αναγνώστη και να παρουσιάσει το έργο στη μορφή που θα είχε, αν ο συγγραφέας το είχε γράψει εξ αρχής στη γλώσσα του αναγνώστη. Συνχά το αίτημα αυτό έχει διατυπωθεί σαν να είναι το αίτημα το οποίο κάποιος θα έπρεπε να απευθύνει σε έναν πραγματικό μεταφραστή. Θεωρείται, μάλιστα, ανώτερο και πιο ολοκληρωμένο σε

σύγκριση με το αίτημα της άλλης μεθόδου. Έγιναν, επίσης, επιμέρους προσπάθειες (ή μάλλον αριστουργήματα), οι οποίες εμφανώς είχαν θέσει αυτό τον στόχο. Ας προσπαθήσουμε να δούμε ποια είναι η κατάσταση. Μήπως ήταν τελικά προτιμότερο, η μέθοδος αυτή, η οποία εμφανίζεται αναντίρρητα σπανιότερα, να χρησιμοποιούνταν συχνότερα και να περιόριζε την άλλη, η οποία είναι αμφιλεγόμενη και σε πολλά σημεία ανεπαρκής;

Μέχρι στιγμής φαίνεται ότι η γλώσσα του μεταφραστή δεν διατρέχει κανέναν απολύτως κίνδυνο από αυτή τη μέθοδο. Ο πρώτος κανόνας του μεταφραστή πρέπει να είναι ο εξής: εξαιτίας της σχέσης που αναπτύσσεται προς μια ξένη γλώσσα, δεν πρέπει ο μεταφραστής να αποδέχεται οτιδήποτε δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό σε πρωτότυπο έργο του ίδιου λογοτεχνικού είδους στη δική του γλώσσα. Ο μεταφραστής, όπως κάθε άλλος εξάλλου, έχει την υποχρέωση να επιδεικνύει τουλάχιστον την ίδια επιμέλεια για την καθαρότητα και τελειότητα της γλώσσας, να επιδιώκει την ίδια ελαφράδα και φυσικότητα του ύφους, χαρακτηριστικά για τα οποία πρέπει να επαινείται ο συγγραφέας του πρωτοτύπου.

Βέβαιο είναι επίσης το εξής: αν θέλουμε να διαφωτίσουμε τους συμπατριώτες μας σχετικά με τη σημασία ενός συγγραφέα για τη γλώσσα του, η καλύτερη μέθοδος είναι η ακόλουθη: να τον παρουσιάσουμε, δηλαδή, να ομιλεί έτσι όπως είμαστε υποχρεωμένοι να σκεφτούμε ότι θα είχε μιλήσει στη δική μας. Και αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο, αν το εξελικτικό στάδιο στο οποίο ο συγγραφέας βρήκε τη γλώσσα του έχει κάποια ομοιότητα με το στάδιο στο οποίο βρίσκεται τώρα η δική μας γλώσσα. Μπορούμε να φανταστούμε πιο συγκεκριμένα πώς θα μιλούσε ο Τάκιτος, αν ήταν Γερμανός; Αυτό σημαίνει ειδικότερα: πώς θα μιλούσε ένας Γερμανός η σημασία του οποίου για τη γλώσσα μας ταυτίζεται με τη σημασία του Τάκιτου για τη δική του; Και χαρά σ' αυτόν ο οποίος μπορεί να το φανταστεί με τόση ενάργεια, ώστε να μπορεί να τον παρουσιάζει να ομιλεί!

Ένα άλλο ερώτημα στο οποίο δεν μπορεί να δοθεί εύκολα καταφατική απάντηση: μπορεί να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, εφόσον ο μεταφραστής τον παρουσιάζει να λέει τα ίδια πράγματα τα οποία έλεγε ο Λατίνος Τάκιτος στη λατινική γλώσσα; Το να συλλαμβάνει κανείς ορθά και να αποδίδει με κάποιο τρόπο την επίδραση την οποία άσκησε ένας συγγραφέας στη γλώσσα του διαφέρει από το να επιθυμεί να ξέρει ποια μορφή θα είχαν οι σκέψεις και η διατύπωσή τους, αν εκείνος ήταν εξαρχής συνηθισμένος να σκέφτεται και να εκφράζεται σε μια άλλη γλώσσα!

Κάποιοι είναι πεπεισμένοι ότι η σκέψη και η διατύπωσή της ταυτίζονται ουσιαστικά και εσωτερικά. Σε αυτήν την πεποίθηση βασίζεται όλη η τέχνη της κατανόησης του λόγου και άρα και η τέχνη οποιασδήποτε μετάφρασης. Μπορεί αυτοί να θελήσουν να αποκόψουν κάποιον από τη μητρική του γλώσσα και να υποστηρίξουν ότι ένας άνθρωπος ή και μια μόνο σειρά σκέψεων ενός ανθρώπου είναι δυνατόν να ταυτίζονται με τα αντίστοιχά τους σε μια άλλη γλώσσα; Ή πάλι, αν η σειρά αυτή διαφέρει με ένα συγκεκριμένο τρόπο από την άλλη, μπορούν να έχουν την αξίωση να κατατιμήσουν τον λόγο έως τον εσώτερο πυρήνα του, να διαχωρίσουν το τμήμα της γλώσσας και στη συνέχεια με τη βοήθεια μιας παρόμοιας χημικής διεργασίας να προσπαθήσουν να συνδέσουν τον εσώτερο πυρήνα του λόγου με την ουσία και τη δύναμη μιας άλλης γλώσσας;

Για να επιτελέσει κανείς αυτό το έργο, πρέπει να διαχωρίσει επακριβώς τα στοιχεία που άσκησαν κάποια επίδραση, ακόμη και αμυδρή, στο συγγραφικό έργο ενός ανθρώπου, όλα όσα, δηλαδή είπε και άκουσε από την παιδική του ηλικία στη μητρική του γλώσσα. Στη συνέχεια οφείλει να αναγάγει στον αμιγώς ιδιότυπο τρόπο σκέψης του συγγραφέα (τρόπο ο οποίος εκδηλώνεται από τη στάση του απέναντι σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο) τα στοιχεία που θα συνιστούσαν την επίδραση όλων εκείνων τα οποία από την αρχή της ζωής του ή από τη στιγμή της πρώτης του επαφής με την ξένη γλώσσα θα έλεγε και θα άκουγε σε αυτήν τη γλώσσα. Και αυτό μέχρι τη στιγμή που θα αποκτούσε την ικανότητα να σκέφτεται πρωτογενώς σε αυτήν και να καταγράφει τις σκέψεις του. Αυτό δεν θα είναι δυνατόν, προτού επιτευχθεί η παραγωγή οργανικών προϊόντων με τη βοήθεια μιας τεχνητής χημικής διεργασίας. Βέβαια μπορεί κανείς να

υποστηρίξει ότι ο στόχος να μεταφράζουμε όπως θα είχε γράψει ο ίδιος ο συγγραφέας εξαρχής στη γλώσσα της μετάφρασης δεν είναι μόνο ανέφικτος, αλλά και μάταιος και κενός περιεχομένου. Όποιος, εξάλλου, αναγνωρίζει τη μορφωτική δύναμη της γλώσσας, η οποία ταυτίζεται με την ιδιοτυπία του λαού, οφείλει να παραδεχτεί ότι προπάντων όλες οι γνώσεις μας ξεχωριστής προσωπικότητας καθώς και η δυνατότητά της να τις επιδεικνύει διαμορφώνονται παράλληλα με τη γλώσσα και με τη βοήθειά της. Η σχέση με τη γλώσσα δεν είναι μηχανική και επιφανειακή, σαν να μας συνδέουν μαζί της ιμάντες και, όπως λύνει κανείς τον ζυγό και ξεύει άλλο ζώο, έτσι να μπορεί κατά βούληση να υιοθετεί στη σκέψη του μια άλλη γλώσσα. Πολύ περισσότερο ο καθένας δημιουργεί εξαρχής μόνο στη μητρική του γλώσσα, και κατά συνέπεια ούτε καν μπορούμε να θέσουμε το ερώτημα πώς θα είχε γράψει τα έργα του σε μίαν άλλη γλώσσα.

Ο καθένας μπορεί να αντιτείνει δύο περιπτώσεις οι οποίες απαντούν πολύ συχνά. Πρώτον, όχι μόνο σε μεμονωμένες εξαιρέσεις -διότι αυτό είναι το συνηθέστερο-, αλλά και σε μεγαλύτερη έκταση έχει εκδηλωθεί η ικανότητα να γράφει κανείς εξαρχής και βέβαια να ασχολείται με τη φιλοσοφία και να συνθέτει ποίηση σε διαφορετική γλώσσα από τη μητρική του. Τότε γιατί να μην μεταφέρει κανείς αυτήν την ικανότητα νοερά σε κάθε συγγραφέα τον οποίο επιθυμεί να μεταφράσει, ούτως ώστε να αποκτήσει ένα ασφαλέστερο κριτήριο; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι αρνητική, διότι η ικανότητα αυτή έχει την εξής ιδιομορφία: εκδηλώνεται μόνο σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το ίδιο πράγμα δεν μπορεί να διατυπωθεί στη μητρική γλώσσα ή τουλάχιστον το συγκεκριμένο πρόσωπο αδυνατεί να το διατυπώσει.

Αν επιστρέψουμε στην περίοδο κατά την οποία είχαν αρχίσει να σχηματίζονται οι ρομανικές γλώσσες, ποιος μπορεί να πει ποια γλώσσα αποτελούσε τη μητρική για τους ανθρώπους εκείνης της εποχής; Και ποιος θα αρνηθεί ότι εκείνοι οι οποίοι επικέντρωναν τις προσπάθειές τους στον χώρο της επιστήμης θεωρούσαν περισσότερο τη λατινική ως μητρική τους γλώσσα παρά την καθομιλουμένη; Αυτό όμως ισχύει πολύ περισσότερο για συγκεκριμένες πνευματικές ανάγκες και δραστηριότητες. Όσον καιρό η μητρική γλώσσα παρέμενε ασχημάτιστη, τον ρόλο της κάλυπτε εν μέρει η γλώσσα μέσω της οποίας εκείνες οι πνευματικές τάσεις μεταδόθηκαν στον λαό που τότε δημιουργούνταν. Τα φιλοσοφικά έργα των Η. Grotius και Leibnitz δεν θα μπορούσαν να είχαν γραφτεί από τα ίδια αυτά πρόσωπα στα γερμανικά ή στα ολλανδικά. Ακόμη και αν εκείνες οι ρίζες έχουν ξεραθεί και οι παραφυάδες έχουν ξεριζωθεί από τον παλαιό κορμό, όποιος δεν είναι γλωσσοπλάστης και ανήσυχο πνεύμα αναγκαστικά εξαρτάται ποικιλοτρόπως από μια ξένη γλώσσα ηθελημένα ή εξαιτίας λόγων δευτερεύουσας σημασίας. Οι πιο εκλεπτυσμένες και υψηλές σκέψεις του μεγάλου μας βασιλιά [Φρειδερίκου Β΄ της Πρωσίας] γεννήθηκαν σε μια ξένη γλώσσα την οποία κατείχε τέλεια γι' αυτόν τον σκοπό. Τα φιλοσοφικά και ποιητικά έργα που έγραψε στα γαλλικά αδυνατούσε να τα γράψει στα γερμανικά. Είναι λυπηρό το γεγονός ότι η μεγάλη αγάπη προς την Αγγλία που διακατείχε ένα μέρος της οικογένειας δεν τον ώθησε από την παιδική του ηλικία να κατακτήσει την αγγλική γλώσσα, η οποία διάνυε την τελευταία χρυσή περίοδο ακμής της και βρισκόταν ακόμη πιο κοντά στη γερμανική. Μπορούμε, ωστόσο, να ελπίζουμε ότι αν είχε μια αυστηρά λόγια μόρφωση, θα έγραφε τα φιλοσοφικά και ποιητικά έργα του στα λατινικά και όχι στα γαλλικά. Το γεγονός αυτό οφείλεται, λοιπόν, σε ιδιαίτερες συνθήκες. Δεν ενδεικνύονται όλες οι γλώσσες, αλλά ο καθένας προβάλλει σε μια συγκεκριμένη γλώσσα αυτό που δεν μπορεί να προβάλλει στη μητρική του γλώσσα. Ως εκ τούτου η περίπτωση αυτή δεν έχει καμιά αποδεικτική αξία για τη μεταφραστική μέθοδο, η οποία επιθυμεί να δείξει τον τρόπο με τον οποίο κάποιος θα είχε γράψει σε μια άλλη γλώσσα αυτό που έγραψε πραγματικά στη μητρική του.

Η δεύτερη περίπτωση, όμως, κατά την οποία κάποιος διαβάζει και γράφει εξαρχής σε ξένη γλώσσα, φαίνεται να είναι περισσότερο πρόσφορη γι' αυτήν τη μέθοδο. Ποιος θα αρνηθεί στον κόσμο και τους αυλικούς μας πως έχουν σκεφτεί στην ξένη γλώσσα ό,τι ευγενέστερο εκφωνούν σε αυτήν τη γλώσσα και πως δεν το έχουν μεταφράσει πρώτα νοερά από τα φτωχά γερμανικά τους; Όπως, πάλι, φημίζονται για το ότι μπορούν να διατυπώνουν εξίσου καλά σε πολλές γλώσσες τις γλυκές αυτές και κομψές εκφράσεις, σκέφτονται επίσης με την ίδια άνεση σε όλες τις γλώσσες και καθένας μπορεί να γνωρίζει με βεβαιότητα πώς θα είχε εκφράσει ο άλλος στα ιταλικά αυτό που είπε τώρα στα γαλλικά;

Μόνο που αυτοί οι λόγοι σίγουρα δεν ανήκουν σε εκείνον τον χώρο, στον οποίο οι σκέψεις αναφύονται από τις βαθιές ρίζες μιας ιδιότυπης γλώσσας, αλλά μοιάζουν με το κάρδαμο το οποίο ένας ταχυδακτυλουργός παρουσιάζει να φυτρώνει πάνω σε ένα άσπρο πανί χωρίς καθόλου χώμα. Οι λόγοι αυτοί δεν συνιστούν ούτε την ιερή σοβαρότητα της γλώσσας, ούτε το ωραίο αρμονικό παιχνίδι της. Όπως οι λαοί αναμειγνύονται εκείνη την περίοδο με ένα τρόπο πρωτόγνωρο, και υπάρχει παντού αγορά, αυτοί είναι λόγοι της αγοράς. Είτε αφορούν πολιτικά θέματα, είτε λογοτεχνικά, είτε κοινωνικά, δεν ανήκουν ουσιαστικά στον χώρο της μετάφρασης, αλλά στον χώρο της διερμηνείας. Αν τώρα παρόμοιοι λόγοι, όπως συμβαίνει μερικές φορές, συνενώνονται σε ένα μεγαλύτερο σύνολο και μετατρέπονται σε γραπτό κείμενο, το κείμενο αυτό διαδραματίζεται στην ανάλαφρη και χαριτωμένη πλευρά της ζωής· δεν περικλείει το βάθος της ύπαρξης, ούτε διαφυλάσσει την ιδιοτυπία του λαού, και μπορεί άρα να μεταφραστεί βάσει αυτού του κανόνα. Μόνο ένα παρόμοιο κείμενο μπορεί να μεταφραστεί έτσι, διότι μόνο αυτό μπορούσε κάλλιστα να έχει συντεθεί εξ αρχής σε μια άλλη γλώσσα. Η εφαρμογή αυτού του κανόνα δεν μπορεί να επεκταθεί πέρα από τις εισόδους και τα προαύλια των εμβριθέστερων και λαμπρότερων έργων τα οποία πολύ συχνά έχουν διαμορφωθεί στον χώρο της ανάλαφρης κοινωνικής ζωής. Πιο συγκεκριμένα, όσο περισσότερο συνδέεται η ιδιοτυπία ενός λαού (και ίσως πέρα από αυτήν η μοναδικότητα μιας παρωχημένης εποχής) με τις επιμέρους σκέψεις ενός έργου και τους συνδυασμούς τους, τόσο περισσότερο ατονεί η σημασία αυτού του κανόνα.

Από μια άποψη αληθεύει όντως το γεγονός ότι ο άνθρωπος μορφώνεται υπό μια έννοια από τη γνώση πολλών γλωσσών και γίνεται πολίτης του κόσμου. Πρέπει, εξάλλου, να παραδεχτούμε ότι δεν θεωρούμε γνήσιο αυτόν τον κοσμοπολιτισμό, ο οποίος καταπιέζει σε κρίσιμες στιγμές τη φιλοπατρία. Κατά παρόμοιο τρόπο, όσον αφορά τις γλώσσες, δεν είναι ορθή ούτε έχει πραγματικά παιδευτικό ρόλο μια παρόμοια γενική αγάπη, η οποία, σε ό,τι αφορά τη ζωντανή και ανώτερη χρήση, επιθυμεί να εξισώσει μια οποιαδήποτε γλώσσα (αδιάφορο αν πρόκειται για αρχαία ή νεότερη) με τη γλώσσα της πατρίδας μας. Πρέπει να αποφασίσουμε ότι ανήκουμε τόσο σε μια χώρα, όσο και σε μια γλώσσα ή σε κάποια άλλη. Διαφορετικά παραπαίουμε αδιάκοπα σε μια δυσάρεστη μεσότητα.

Είναι σωστό ότι μέχρι σήμερα χρησιμοποιούμε στον γραπτό λόγο τη λατινική γλώσσα, για να διατηρηθεί στη συνείδησή μας ζωντανή η ανάμνηση ότι αυτή υπήρξε η επιστημονική και θρησκευτική μητρική γλώσσα των προγόνων μας. Είναι χρήσιμο το γεγονός ότι αυτό ισχύει και στον χώρο της κοινής ευρωπαϊκής επιστήμης, διότι διευκολύνει την επικοινωνία. Αλλά αυτό στη δεδομένη περίπτωση επιτυγχάνεται στον βαθμό που σε μια τέτοια παρουσίαση το σημαντικότερο είναι το αντικείμενο, ενώ η προσωπική άποψη και οι συνδέσεις είναι υποδεέστερες.

Το ίδιο συμβαίνει και με τις ρομανικές γλώσσες. Όποιος είναι υποχρεωμένος, και εξαιτίας υπηρεσιακών λόγων, να γράφει σε μια τέτοια γλώσσα έχει απόλυτη συναισθηση ότι οι σκέψεις του τη στιγμή της γένεσής τους είναι γερμανικές. Πολύ νωρίς, όσο το έμβρυο ακόμη διαμορφώνεται, αυτός αρχίζει να μεταφράζει. Και όποιος αφοσιώνεται σε κάτι τέτοιο για χάρη της επιστήμης θα κινείται κατά αβίαστο τρόπο και χωρίς νοερή μετάφραση μόνο στο σημείο στο οποίο είναι αισθητή η προτεραιότητα του αντικειμένου.

Πέρα από αυτό μερικοί αρέσκονται βέβαια να γράφουν στα λατινικά ή τα ρομανικά. Αν με αυτόν τον τρόπο αποσκοπούσαν στο να γράψουν σε μια ξένη γλώσσα και να δημιουργήσουν εξ αρχής εξίσου καλά με τη δική τους, αναμφίβολα θα χαρακτήριζα την τέχνη αυτή ανόσια και μαγική. Θυμίζει το φαινόμενο της διττής εμφάνισης (λ.χ. του σωσία) με το οποίο ο άνθρωπος δεν θα επεδίωκε μόνο να χλευάσει τους νόμους της φύσης, αλλά και να εξαπατήσει.

Δεν πρόκειται, όμως, για κάτι τέτοιο, παρά για ένα χαριτωμένο παιχνίδι μίμησης, με το οποίο περνά κανείς ευχάριστα την ώρα του στα προαύλια της επιστήμης και της τέχνης. Η παραγωγή σε μια ξένη γλώσσα δεν είναι πρωτογενής. Στην ψυχή εμφανίζονται μνήμες ενός συγκεκριμένου συγγραφέα ή και της τεχνοτροπίας μιας δεδομένης περιόδου, η οποία παρουσιάζει ταυτόχρονα έναν χαρακτηριστικό ανθρώπινο τύπο. Οι μνήμες αυτές μοιάζουν με μια ζωντανή επιφανειακή εικόνα, και η μίμηση της εικόνας αυτής κατευθύνει και

καθορίζει την παραγωγή. Ως εκ τούτου σπάνια δημιουργείται με αυτόν τον τρόπο κάτι που να έχει, πέρα από την πιστότητα της μίμησης, πραγματική αξία. Και μπορούμε να απολαμβάνουμε το αγαπημένο έργο τέχνης με ασφάλεια στον βαθμό που διακρίνουμε παντού ευκρινώς το υποδυόμενο πρόσωπο.

Μπορεί, όμως, κάποιος να αποστατήσει τυπικά από τη μητρική γλώσσα, αντίθετα με τη φύση και τα καθιερωμένα, και να αφοσιωθεί σε μια άλλη. Οι διαβεβαιώσεις του, ότι δεν μπορούσε πλέον να κινηθεί σε εκείνη τη γλώσσα, δεν αποτελούν μια προσποιητή και φαντασμένη ειρωνεία, αλλά μια δικαιολογία, την οποία οφείλει στον εαυτό του: πως, δηλαδή, το πνεύμα του είναι θαύμα της φύσης και παραβιάζει κάθε τάξη και κανόνα. Έτσι καθησυχάζει ταυτόχρονα τους υπόλοιπους ότι δεν είναι διττός σαν φάντασμα.

Εμείς, ωστόσο, υπερβολικά σε ανοίκεια θέματα και προκαλέσαμε την εντύπωση ότι μιλάμε για τη συγγραφή σε μια ξένη γλώσσα, παρά για τη μετάφραση από μια ξένη γλώσσα. Το πράγμα έχει ως εξής. Υπάρχει περίπτωση να μην μπορούμε να γράψουμε εξαρχής σε μια ξένη γλώσσα κάτι το οποίο να αξίζει ή να χρειάζεται μετάφραση, στον βαθμό που αυτή είναι τέχνη, ή τουλάχιστον αυτό να αποτελεί μια σπάνια και αξιοθαύμαστη εξαίρεση. Τότε δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για τη μετάφραση τον κανόνα ότι ο μεταφραστής πρέπει να αναλογίζεται πώς ο ίδιος ο συγγραφέας θα το είχε γράψει στη γλώσσα του μεταφραστή. Δεν υπάρχει, εξάλλου, ένα πλήθος παραδειγμάτων δίγλωσσων συγγραφέων οι οποίοι θα μπορούσαν να συσχετιστούν. Ο μεταφραστής δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιήσει αυτήν την αντιστοιχία, αλλά βάσει των προαναφερθέντων πρέπει να εμπιστευτεί τη φαντασία του για όλα τα έργα τα οποία δεν μοιάζουν με μια ανάλαφρη συζήτηση ή δεν έχουν το ύφος του επαγγελματικού λόγου. Τι θα αντιτείνει κανείς, αν ο μεταφραστής πει στον αναγνώστη: «Ορίστε, σου προσφέρω το βιβλίο, όπως θα το είχε γράψει ο συγγραφέας, αν το είχε γράψει στα γερμανικά» και ο αναγνώστης απαντήσει: «Αισθάνομαι τέτοια υποχρέωση απέναντί σου, σαν να μου είχες προσφέρει την εικόνα του συγγραφέα στη μορφή που θα είχε, αν η μητέρα του τον είχε γεννήσει με κάποιον άλλο άνδρα»; Αν, εξάλλου, τα έργα, τα οποία ανήκουν κατά μια υψηλότερη έννοια στην επιστήμη και την τέχνη, έχουν ως μητέρα τους το ιδιότυπο πνεύμα του συγγραφέα, τότε η πατρογονική γλώσσα του είναι ο πατέρας τους. Τόσο το ένα ευφυολόγημα, όσο και το άλλο εγείρουν την αξίωση της απόκρυφης γνώσης, την οποία κανείς δεν κατέχει, και μόνο εν είδει παιγνίου μπορεί κάποιος να απολαύσει απερίσπαστα το ένα ή το άλλο.

Η δυνατότητα εφαρμογής αυτής της μεθόδου είναι περιορισμένη, σχεδόν ανύπαρκτη στο πεδίο της μετάφρασης. Αυτό επιβεβαιώνεται κατά τον καλύτερο τρόπο, αν δει κανείς σε τι είδους ανυπέρβλητες δυσκολίες οδηγεί τους επιμέρους κλάδους της επιστήμης και της τέχνης. Κάποιος οφείλει, ίσως, να πει ότι ήδη στη χρήση μιας γλώσσας στην καθημερινή ζωή υπάρχουν λίγες μόνο λέξεις στις οποίες να αντιστοιχεί μια άλλη σε κάποια διαφορετική γλώσσα με τέτοιο τρόπο, ώστε η λέξη αυτή να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες χρησιμοποιείται η πρώτη, και να προκαλεί πάντοτε την ίδια εντύπωση στα ίδια συμφραζόμενα με εκείνη.

Τότε αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο για όλες τις έννοιες οι οποίες περικλείουν ένα φιλοσοφικό πυρήνα και άρα, προπάντων, για την πραγματική φιλοσοφία. Εδώ κάθε γλώσσα περιλαμβάνει, παρά τις διαφορετικές απόψεις που διατυπώνονται ταυτόχρονα ή διαδοχικά, ένα σύστημα εννοιών οι οποίες απαρτίζουν ένα σύνολο, εφόσον βασιζονται σε μια γλώσσα, συνδέονται μεταξύ τους και αλληλοσυμπληρώνονται. Τα επιμέρους τμήματα του συνόλου αυτού δεν αντιστοιχούν σε κανένα τμήμα από το σύστημα μιας άλλης γλώσσας, ούτε καν οι έννοιες του Θεού και του Είναι, το πρωταρχικό, δηλαδή, ουσιαστικό και ρήμα αντιστοιχία. Και το εντελώς, εξάλλου, γενικό, όσο και αν απέχει από τον χώρο της ιδιοτυπίας, φωτίζεται και χρωματίζεται από αυτήν. Σε αυτό το σύστημα της γλώσσας πρέπει να ενταχθεί και η σοφία του καθενός. Ο καθένας αντλεί από αυτά που υπάρχουν, ο καθένας συντελεί ώστε να αναφανεί αυτό που δεν υπάρχει, αλλά είναι προδιαγεγραμμένο. Έτσι η σοφία του ατόμου παραμένει ζωντανή και μπορεί πραγματικά να κυριαρχεί στην ύπαρξή του, την οποία συνοψίζει εξ ολοκλήρου σε αυτήν τη γλώσσα.

Ενδέχεται, λοιπόν, ο μεταφραστής ενός φιλοσοφικού έργου να μην επιθυμεί να προσαρμόσει τη γλώσσα της

μετάφρασης, όσο μπορεί, στη γλώσσα του πρωτοτύπου, για να παρουσιάσει κατά το δυνατόν το σύστημα εννοιών το οποίο είναι διαμορφωμένο σε αυτή τη γλώσσα, αλλά να επιθυμεί να παρουσιάσει πολύ περισσότερο τον συγγραφέα του να μιλά σαν να είχε διαμορφώσει εξαρχής τις σκέψεις και τον λόγο του σε μια άλλη γλώσσα. Στην περίπτωση αυτή δεν του απομένει τίποτε άλλο, καθώς τα στοιχεία είναι ανόμοια στις δύο γλώσσες, παρά είτε να παραφράσει (με αυτόν τον τρόπο δεν επιτυγχάνει, όμως, τον σκοπό του, διότι μια παράφραση ούτε πρόκειται, ούτε μπορεί να φαίνεται όπως κάτι που γεννήθηκε εξαρχής στην ίδια γλώσσα), είτε να μεταφέρει όλη τη σοφία και την επιστημοσύνη του συγγραφέα του στο σύστημα εννοιών της άλλης γλώσσας. Έτσι μεταβάλλει όλα τα επιμέρους τμήματα και δεν είναι δυνατόν να ξέρουμε πώς μπορούν να τεθούν όρια στην πιο αδίστακτη αυθαιρεσία.

Πρέπει βέβαια να παραδεχτούμε ότι όποιος δείχνει το ελάχιστο ενδιαφέρον για τις φιλοσοφικές προσπάθειες και εξελίξεις δεν πρόκειται να παρασυρθεί σε ένα τέτοιο παιχνίδι χωρίς φραγμούς. Ο Πλάτωνας πρέπει να ευθύνεται για το ότι από τους φιλοσόφους μεταβαίνω στους κωμωδιογράφους. Το λογοτεχνικό αυτό είδος, όσον αφορά τη γλώσσα, εγγίζει προπάντων τον χώρο της καθημερινής συνομιλίας. Όλη η παράσταση διαδραματίζεται βάσει των ηθών της εποχής και του λαού, τα οποία πάλι αντικατοπτρίζονται εναργώς ιδιαίτερα στη γλώσσα. Οι κύριες αρετές της είναι η ελαφράδα και η χαριτωμένη φυσικότητα. Και ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο οι δυσκολίες της μετάφρασης βάσει της μεθόδου που εξετάστηκε είναι εντελώς ιδιαίζουσες. Κάθε προσπάθεια προσέγγισης της ξένης γλώσσας βλάπτει τις αρετές της εκφώνησης. Αν, όμως, η μετάφραση θέλει να παρουσιάσει έναν θεατρικό συγγραφέα να μιλά, σαν να είχε συνθέσει το έργο του εξαρχής στη γλώσσα της μετάφρασης, δεν μπορεί βέβαια να τον παρουσιάσει να εκθέτει πολλά πράγματα, επειδή αυτά δεν είναι οικεία στον λαό εκείνο και κατά συνέπεια δεν διαθέτουν αντίστοιχα γλωσσικά σημεία. Ο μεταφραστής είναι υποχρεωμένος, λοιπόν, είτε να τα παραλείψει εντελώς, με αποτέλεσμα να καταστρέψει τη δύναμη και τη μορφή του συνόλου, είτε να τα αντικαταστήσει. Στον χώρο αυτό η πιστή εφαρμογή του κανόνα οδηγεί σε μια απλή απομίμηση και σε μια ακόμη πιο αποκρουστική και παραπλανητική ανάμειξη μετάφρασης και απομίμησης. Εξαιτίας αυτής της ανάμειξης ο αναγνώστης μετακινείται άσπλαχνα σαν μπάλα προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση, μεταξύ του οικείου και ενός ξένου κόσμου, μεταξύ της επινοητικότητας και ευφυίας του συγγραφέα και του μεταφραστή. Από την κίνηση αυτή δεν μπορεί να αντλήσει καμιά αμιγή απόλαυση, παρά δοκιμάζει τον ίλιγγο και την εξουθένωση.

Ο μεταφραστής, αντίθετα, βάσει της άλλης μεθόδου δεν έχει την αξίωση να προβεί σε παρόμοιες αυθαιρέτες αλλαγές, διότι ο αναγνώστης του πρέπει να διατηρεί την επίγνωση ότι ο συγγραφέας έζησε σε έναν διαφορετικό κόσμο και έγραψε σε μια άλλη γλώσσα. Η δύσκολη, βέβαια, τέχνη του καλείται να συμπληρώσει τη γνώση του αναγνώστη γι' αυτόν τον ξένο κόσμο μέσω της πιο σύντομης και ενδεδειγμένης οδού. Οφείλει, επίσης, να αναδείξει παντού την ακτινοβολία αυτής της ελαφράδας και της φυσικότητας του πρωτοτύπου.

Αυτά τα δύο παραδείγματα, τα οποία προέρχονται από τα έσχατα άκρα της επιστήμης και της τέχνης, δείχνουν με σαφήνεια ότι ο πραγματικός στόχος κάθε μετάφρασης, να προσφέρει, δηλαδή, την ανόθευτη, ει δυνατόν, απόλαυση των ξένων έργων, επιτυγχάνεται ελάχιστα με τη βοήθεια αυτής της μεθόδου, η οποία επιχειρεί να εμψύσησει στο μεταφρασμένο έργο το πνεύμα μιας ξένης προς αυτό γλώσσας. Σε αυτό προστίθεται ότι οι ιδιοτυπίες κάθε γλώσσας έγκεινται και στον ρυθμό τόσο της πεζογραφίας, όσο και της ποίησης. Εφόσον υποθέτουμε ότι ο συγγραφέας θα μπορούσε να είχε γράψει στη γλώσσα της μετάφρασης, θα έπρεπε να τον παρουσιάσουμε έτσι ώστε να αποκαλύπτεται και από τον ρυθμό αυτής της γλώσσας. Με αυτόν τον τρόπο το έργο του παραποιείται ακόμη περισσότερο και η γνώση της ιδιοτυπίας του, την οποία η μετάφραση εξασφαλίζει, περιορίζεται σημαντικά.

Η υπόθεση αυτή, στην οποία αποκλειστικά βασίζεται η θεωρία της μετάφρασης που εξετάσαμε, υπερβαίνει στην πράξη κατά πολύ τον στόχο αυτού του εγχειρήματος. Η μετάφραση υπό την πρώτη οπτική είναι ζήτημα ανάγκης για κάποιον λαό. Ένα μικρό, βέβαια, μέρος αυτού του λαού μπορεί να αποκτήσει ικανοποιητική γνώση των ξένων γλωσσών, αλλά ένα μεγαλύτερο τμήμα εκδηλώνει μια τάση προς την απόλαυση ξένων

έργων. Αν η δεύτερη κατηγορία μπορούσε να μεταμορφωθεί στην πρώτη, οποιαδήποτε μετάφραση θα ήταν ανώφελη, και δύσκολα θα αναλάμβανε κανείς αυτό το άχαρο έργο.

Δεν ισχύει το ίδιο με τη δεύτερη οπτική, η οποία δεν πηγάζει από καμία ανάγκη, αλλά είναι γέννημα της λαγνείας και της αλαζονείας. Οι ξένες γλώσσες ενδέχεται να είναι όσο το δυνατόν περισσότερες διαδεδομένες, και οι πύλες προς τα πιο ευγενή δημιουργήματά τους να είναι διάπλατα ανοικτές για κάθε ικανό. Θα παρέμενε, ωστόσο, ένα αξιοσημείωτο εγχείρημα, το οποίο θα προσείλκυε αρκετούς φιλομαθείς ακροατές, αν κάποιος μας υποσχόταν ότι θα παρουσιάσει ένα έργο του Κικέρωνα ή του Πλάτωνα έτσι όπως οι ίδιοι οι συγγραφείς θα το είχαν γράψει απευθείας στα γερμανικά. Και αν κάποιος προχωρούσε ακόμη περισσότερο και δεν επιχειρούσε κάτι τέτοιο μόνο στη δική του γλώσσα, αλλά σε μια ξένη, θα τον θεωρούσαμε ως τον μεγαλύτερο δεξιότηχη στη δύσκολη και σχεδόν ανέφικτη τέχνη του συσχετισμού των πνευμάτων των γλωσσών. Φαίνεται ότι υπό τη στενή έννοια αυτό δεν θα αποτελούσε μετάφραση, και ο στόχος δεν θα ήταν η κατά το δυνατόν απόλυτη απόλαυση του έργου. Θα παρέμενε μάλλον μια απομίμηση, και μόνον όποιος γνώριζε ήδη από πριν εκείνους τους συγγραφείς άμεσα θα μπορούσε να απολαύσει ουσιαστικά ένα παρόμοιο έργο τέχνης ή δεξιότηχημα. Ο πραγματικός στόχος θα μπορούσε να είναι ο εξής: στα επιμέρους σημεία να διασαφηνιστεί σε διαφορετικές γλώσσες η αντιστοιχία μερικών εκφράσεων και συνδυασμών προς έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα και στο σύνολο να φωτιστεί η γλώσσα με το ιδιότυπο πνεύμα ενός ξένου δεξιότηχη, το οποίο, όμως έχει διαχωριστεί και αποκοπεί εντελώς από τη γλώσσα του.

Το πρώτο σκέλος αποτελεί ένα περίτεχνο και χαριτωμένο παιχνίδι, ενώ το δεύτερο βασιζεται σε μια σχεδόν απραγματοποίητη υπόθεση. Έτσι καταλαβαίνει κανείς γιατί η εφαρμογή αυτού του τύπου μετάφρασης περιορίζεται σε ελάχιστες προσπάθειες, οι οποίες δείχνουν αρκετά καθαρά ότι αυτή η διαδικασία δεν μπορεί να ακολουθείται συνολικά. Εξηγείται επίσης το γεγονός ότι μόνο εξαιρετικοί δεξιότητες, οι οποίοι μπορούν να θεωρούν τους εαυτούς τους ικανούς για αξιοθαύμαστες δημιουργίες, μπορούν να εργάζονται βάσει αυτής της μεθόδου. Το ίδιο ισχύει και για όσους έχουν εκπληρώσει τις πραγματικές υποχρεώσεις τους έναντι του κόσμου, και γι' αυτό μπορούν να αφηθούν σε ένα ελκυστικό και κάπως επικίνδυνο παιχνίδι.

Κατανοούμε, επιπλέον, ότι οι δεξιότητες που αισθάνονται ότι είναι σε θέση να επιχειρήσουν κάτι τέτοιο αντιμετωπίζουν με οίκτο το έργο οποιουδήποτε άλλου μεταφραστή. Πιστεύουν, εξάλλου, ότι μόνον αυτοί ασκούν την πιο όμορφη και ελεύθερη τέχνη. Θεωρούν ότι οι άλλοι βρίσκονται πιο κοντά στον ρόλο του διερμηνέα, εφόσον εξυπηρετούν απλώς την ανάγκη, αν και σε κάπως υψηλότερο επίπεδο. Φαντάζονται στα μάτια τους αξιολύπητοι, καθώς αναλώνουν περισσότερο απ' ό,τι χρειάζεται τέχνη και κόπο για ένα υποδεέστερο και άχαρο έργο. Ως εκ τούτου εύκολα δίνουν τη συμβουλή ότι αντί γι' αυτές τις μεταφράσεις θα μπορούσαν να προσφέρουν βοήθεια όσο το δυνατόν καλύτερες παραφράσεις, όπως κάνουν οι διερμηνείς σε δύσκολες και επίμαχες περιπτώσεις.

Και τώρα; Πρέπει να συμμεριστούμε αυτήν την άποψη και να ακολουθήσουμε αυτήν τη συμβουλή; Οι παλαιότεροι ελάχιστα μετέφρασαν με την πραγματική έννοια του όρου και οι περισσότεροι νεότεροι λαοί, από τον φόβο των δυσκολιών της πραγματικής μετάφρασης, αρκούνται στην απομίμηση και την παράφραση. Ποιος θα τολμούσε να ισχυριστεί ότι κάποτε μεταφράστηκε στα γαλλικά κάτι από τις αρχαίες γλώσσες ή από τα γερμανικά; Εμείς οι Γερμανοί θέλαμε, βέβαια, να ακούμε αυτήν τη συμβουλή, δεν επρόκειτο, ωστόσο, να την ακολουθήσουμε. Μια εσωτερική ανάγκη, στην οποία εκφράζεται ξεκάθαρα μια ιδιότυπη τάση του λαού μας, μας ώθησε στη μαζική μετάφραση. Δεν μπορούμε να οπισθοχωρήσουμε και πρέπει να συνεχίσουμε.

Ίσως μόνο με την πολλαπλή εμφύτευση ξένων φυτρώων το έδαφός μας έγινε πιο πλούσιο και γόνιμο και το κλίμα μας πιο εύκρατο και ήπιο. Έτσι, αισθανόμαστε ότι η γλώσσα μας, επειδή εμείς οι ίδιοι λόγω της αδράνειας των βορείων ελάχιστα την ανακινούμε, μόνο με την πολύπλευρη επαφή με το ξένο στοιχείο μπορεί να αναζωογονηθεί και να αναπτύξει εξ ολοκλήρου τη δική της δύναμη. Και με αυτό φαίνεται να εναρμονίζεται το γεγονός ότι ο λαός μας εξαιτίας του ενδιαφέροντός του για το ξένο και του

διαμεσολαβητικού χαρακτήρα του ενδέχεται να είναι προορισμένος να συνενώσει όλους τους θησαυρούς της ξένης επιστήμης και τέχνης με τους δικούς του σε ένα μεγάλο ιστορικό σύνολο. Αυτό θα διαφυλαχθεί στο κέντρο και στην καρδιά της Ευρώπης και με τη βοήθεια της γλώσσας μας ο καθένας θα μπορεί να απολαμβάνει με ανόθευτο και ολοκληρωμένο τρόπο, όσο είναι δυνατό για κάποιον ξένο, ό,τι ωραίο ανέδειξαν οι διαφορετικές εποχές.

Αυτός φαίνεται να είναι στην ουσία ο πραγματικός ιστορικός ρόλος της μετάφρασης εν γένει, όπως εκφράζεται στη χώρα μας. Γι' αυτόν τον σκοπό, όμως, είναι πρόσφορη μόνο εκείνη η μέθοδος την οποία εξετάσαμε πρώτη. Τις δυσκολίες της τις οποίες δεν αποσιωπήσαμε πρέπει να αντιμετωπίσει όσο είναι δυνατόν η τέχνη. Έχει γίνει μια καλή αρχή, αλλά το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας υπολείπεται. Πολλές προσπάθειες και ασκήσεις πρέπει να προηγηθούν, πριν να δημιουργηθούν μερικά εξαιρετικά έργα. Και όσα εντυπωσιάζουν στην αρχή υποσκελίζονται αργότερα από καλύτερα. Σε πάρα πολλά παραδείγματα μας παρουσιάζεται πώς ήδη αρκετοί μεμονωμένοι καλλιτέχνες είτε αντιμετώπισαν τις δυσκολίες, είτε ελίχθηκαν επιτυχώς ανάμεσά τους. Ακόμη κι αν εργάζονται σε αυτό το πεδίο λιγότερο έμπειροι, δεν πρέπει να είμαστε διστακτικοί και να ανησυχούμε για το ότι οι προσπάθειές τους θα προκαλέσουν μεγάλες βλάβες στη γλώσσα μας. Πρέπει, εξάλλου, να είμαστε βέβαιοι ότι σε μια γλώσσα στην οποία εκπονούνται μεταφράσεις σε τόσο μεγάλη κλίμακα υπάρχει ένα ιδιαίτερος χώρος της γλώσσας για τις μεταφράσεις. Στον χώρο αυτό πρέπει να επιτρέπεται κάτι το οποίο δεν πρέπει να εμφανίζεται αλλού. Αν εντούτοις κάποιος επεκτείνει αλόγιστα περισσότερο αυτές τις καινοτομίες, θα βρει λίγους συνεχιστές ή κανέναν. Και αν ο απολογισμός μας δεν πρέπει να βασιζέται σε μια τόσο σύντομη περίοδο, μπορούμε να εμπιστευόμαστε την αφομοιωτική λειτουργία της γλώσσας: θα αποβάλλει όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία ενσωματώθηκαν για να καλύψουν μια πρόσκαιρη ανάγκη και δεν εναρμονίζονται πραγματικά με τη φύση της. Αντίθετα δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι πολλά ωραία και δραστικά στοιχεία είτε αναπτύχθηκαν στη γλώσσα, είτε ανασύρθηκαν από τη λήθη μέσω της μετάφρασης. Ομιλούμε πολύ λίγο και φλυαρούμε αναλογικά πάρα πολύ. Δεν πρέπει να αρνηθούμε ότι εδώ και πολύ καιρό και ο τρόπος γραφής τείνει προς αυτήν την κατεύθυνση και ότι η μετάφραση συνέβαλε στην εκ νέου καθιέρωση ενός αυστηρότερου ύφους. Ενδέχεται να φτάσει κάποτε ο καιρός κατά τον οποίο η δημόσια ζωή μας αφενός θα αναπτύσσει μια ουσιαστική κοινωνικότητα η οποία θα σέβεται τη γλώσσα και αφετέρου θα εξασφαλίζει ελεύθερο πεδίο για την ανάδειξη των ικανοτήτων ενός ομιλητή. Τότε ίσως χρειαζόμαστε λιγότερο τη μετάφραση για την ανάπτυξη της γλώσσας. Και μακάρι να έρθει εκείνη η εποχή, προτού διαγράψουμε αξιοπρεπώς όλο τον κύκλο του μεταφραστικού μόχθου!

¹ Αυτή ήταν εν γένει η κατάσταση των γερμανικών την περίοδο για την οποία ο Γκαίτε (*Aus meinem Leben* III, σ.111) υποστήριζε ότι οι πεζές μεταφράσεις ακόμη και ποιητικών έργων, οι οποίες αναγκαστικά αποτελούν λίγο-πολύ παραφράσεις, ήταν πιο ενδεδειγμένες για τη μόρφωση των νέων. Στον βαθμό αυτόν θα συμφωνήσω απόλυτα μαζί του. Σε μια τέτοια περίοδο, εξάλλου, από την ξένη ποιητική τέχνη μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο η μυθοπλασία, αλλά δεν μπορεί να εκτιμηθεί η αξία της μετρικής και της μουσικότητας. Δεν μπορώ, όμως, να πιστέψω ότι ακόμη και σήμερα οι μεταφράσεις του Ομήρου από τον Φος και του Σαίξπηρ από τον Σλέγκελ πρέπει να εξυπηρετούν μόνο τις συζητήσεις μεταξύ των μορφωμένων. Δεν συμμερίζομαι την άποψη του Γκαίτε ότι ακόμη και σήμερα μια πεζή μετάφραση του Ομήρου θα μπορούσε να συντελέσει στην ουσιαστική αισθητική και καλλιτεχνική παιδεία, αλλά κλίνω υπέρ μιας διασκευής για τα παιδιά, όπως η διασκευή του Μπέκερ, και μιας έμμετρης μετάφρασης για τους μεγαλύτερους ή τους νεότερους, την οποία σίγουρα δεν διαθέτουμε ακόμη. Μεταξύ αυτών των δύο εκδοχών δεν θα μπορούσα να τοποθετήσω τίποτα χρησιμότερο.